

LIETUVIŲ KALBOS DALYVIŲ ATTRIBUTYVINĖ-PREDIKATYVINĖ VARTOSENA

V. AMBRAZAS

Iš visų gyvujų indoeuropiečių kalbų lietuvių kalba geriausiai išlaikė jvairią ir sudėtingą dalyvių reikšmių ir vartosenos tipų sistemą. Tas vartosenos jvairumas yra paremtas dvilype dalyvių morfolagine prigimtimi, jų tarpine padėtimi tarp veiksmažodžio ir būdvardžio, kuri savo ruožtu yra ištisus tūkstantmečius trukusios raidos rezultatas. Dalyviai, savo kilme vardažodinės formos, ilgainiui buvo iš dalies įtraukti į veiksmažodinių laiko, rūšies bei veikslė kategorijų sistemą. Todėl dabar, priklausomai nuo sintaksinės funkcijos, pozicijos, išskyrimo, išplėtimo laipsnio ir kitų aplinkybių, vienais atvejais labiau išryškėja veiksmažodiniai, o kitaip — vardažodiniai dalyvių bruožai.

Dėl labai jvairaus vartojimo ir daugybės pereinamųjų atvejų aiškiai apibrėžti dalyvio sintaksinę funkciją kiekviename sakinyje yra sunku. Tačiau, atsižvelgiant į sintaksinius ryšius su kitais žodžiais ir vyraujančias reikšmes, galima išskirti šiuos pagrindinius dalyvių vartojimo tipus: atributyvinę, atributyvinę-predikatytinę ir predikatytinę vartoseną. Ta pati dalyvio morfolginė forma, pavartota skirtingomis aplinkybėmis, gali priklausyti skirtiniams vartosenos tipams.

Atributyviniai dalyviai yra siejami su vardažodžiais ir žymi iš veiksmo kylančias daiktų bei reiškinijų ypatybes, pvz.: *Kruša yra susalęs sniegas, apvalainas kaip žirniai. Plv. Kalnuoti atkrančiai, a pauge krūmais, gražiai mainesi šviesesniu ir tamsesniu žalumu.* ŽemR I 132.

Atributyviniai-predikatytiniai dalyviai yra kartu siejami ir su vardažodžiais ar jvardžiais, ir su veiksmažodžiais. Jie žymi saknio antraelij veiksmą arba dėl to antraelio veiksmo susidariusią būseną, pvz.: *Jis atsikelęs pasižiūrėjo, kas ten per malkos, ir vėl atsigulė.* BsP IV 115.

Predikatytiniai dalyviai sakinyje turi tarinio funkciją ir yra siejami su veiksniu einančiais vardažodžiais bei jvardžiais. Reikšdami pagrindinį saknio veiksmą, vieni iš jų nuo atitinkamų asmenuojamų veiksmažodžių skiriasi tik tam tikrais modaliniais atspalviais ir sudaro vadinančią netiesioginę nuosaką (modus relativus), pvz.: *Ne šeš* s

velnias akmenį didumo kaip gryčios. BaranAS 20. Kiti jeiną į sudurtinių veiksmažodžio laikų sudėtį.

Sie dalyvių vartosenos tipai nėra griežtai diferencijuoti. Daugelyje konstrukcijų dalyviai gali turėti ir vieno, ir kito tipo ypatybų. Be to, ne visiems dalyviams čia suminėti vartosenos tipai yra vienodai būdingi. Pavyzdžiu, būtojo dažninio laiko veikiamasis dalyvis beveik visada esti tik predikatyvinis, o būsimojo laiko neveikiamasis dalyvis — tik atributyvinis. Tik tam tikrose konstrukcijose atributyvinę-predikatyvinę vartoseną išlaikė ir esamojo laiko veikiamasis dalyvis. Dėl skirtinės reikšmės ir vartosenos sąlygų dalyvių sistemos viduje, o taip pat tarp dalyvių ir kitų jiems artimų veiksmažodinių formų (pvz., pusbalyvių) susidarė sudėtingi koreliaciniai santykiai, kurie dar beveik netyrinėti. Ypač maža dėmesio iki šiol tebuvo atkrepta į atributyvinę-predikatyvinę dalyvių vartoseną.

Atributyvinė-predikatyvinė vartosenė yra sudėtinga, nevienalytė ir apima daug įvairių dalyvių vartojimo atvejų. Cia pirmiausia priklauso vadinamieji apoziciniai dalyviai, žymintys antraelį veiksmą ir su sakinio tariniu einančiomis asmenuojamomis veiksmažodžio formomis dažnai susiję įvairiais aplinkybiniais ryšiais (pvz.: *Vilkas p a s i m a i š e s išbaidė aveles*. Ėr). Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai taip pat gali reikšti veiksnio būseną tarinio žymimo veiksmo metu ir dar glaudžiau šliaetis prie asmenuojamų veiksmažodžio formų (pvz.: *Šeimininkas nuėjo šalin į n i r š e s*. BaltPV I 99). Tokie dalyviai ligšiolinėse gramatikose yra laikomi sudurtinio tarinio dalimis. Prie atributyvinė-predikatyvinės skiriama ir antraelio veiksmo reikšmės dalyviai junginiuose suvardžodžių ar įvardžių galininku bei kilmininku (pvz.: *Išgirdo bitutę a t-g a u d ž i a n c i q*. JD II 1203) ir kt. Visus šiuos dalyvius į vieną grupę leidžia jungti jų dvilypiai sintaksiniai ryšiai ir antraelio veiksmo arba dėl jo susidariusios rezultatinės būsenos reikšmę.

Šio straipsnio uždavinys — apibūdinti lietuvių kalbos dalyvių vardininko formų atributyvinę-predikatyvinę vartoseną. Kiti dalyvių linksniai (be vardininko) antraelio veiksmo reikšmę dažniausiai turi tik tam tikrose konstrukcijose su vardažodžiais ar įvardžiais, ypač po kalbėjimą, pojūčius ar psichines būsenas žyminčių veiksmažodžių (accusativus, genitivus cum participio). Tos konstrukcijos pasižymi specifinėmis ypatybėmis ir sudaro atskiro tyrinėjimo objektą. Prie jų šliejasi ir itin glaudūs dalyvių vardininko junginiai su sangrąžiniais veiksmažodžiais (nominatus cum participio), kurie šiame straipsnyje taip pat nebūs liečiami.

Nesileidžiant į smulkesnę atskirų konstrukcijų analizę, čia tuo tarpu iškeliami pagrindiniai atributyvinės-predikatyvinės dalyvių vardininko formų vartosenos atvejai ir jiems pailiustruoti pateikiama medžiagos iš dabartinės literatūrinės bei liaudies šnekamosios kalbos. Senųjų kalbos paminklų ir literatūrinei kalbai nebūdingi tarmių duomenys daugiausia panaudojami tik ten, kur norima atkreipti dėmesį į šiuolaikinės dalyvių reikšmių sistemos santykį su ankstesne sistema¹.

¹ Pavyzdžiai iš XIX—XX a. raštų ir tarmių pateikiami pagal dabartinės literatūrinės kalbos normas. Iš senųjų raštų paimtų pavyzdžių rašyba bei skyryba išlaikoma, tik „gotiškos“ raidės keičiamos atitinkamomis lotyniškomis.

I

§ 1. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje atributivinė-predikatyvinė vartosena yra būdinga būtojo kartinio laiko veikiamujų, esamojo laiko neveikiamujų ir būtojo laiko neveikiamujų dalyvių vardininko formoms. Atributivinių-predikatyvinių dalyvių vardininkai dažnai vartojami to paties veikėjo atliekamam pagrindiniam ir antraeiliam sakinio veiksmui diferencijuoti. Tas veiksmas, kurį norima iškelti į pirmą vietą, reiškiamas asmenuojama veiksmažodžio forma, o mažiau akcentuojamas veiksmas, susijęs su pagrindiniu veiksmu laiko, priežastingumo ar kitais ryšiais, reiškiamas dalyvio vardininku. Pvz.:

Kurmeliš p a b u d ė s vartė pabalusias akis. ŽemR I 207. *Stočkaus Julė p r i l i n d u s i saldžiai sučiulbėjo.* Gud-GuzKIT 264—265. *Vilius i š j u o k i a m a s tylėjo.* SimonVK I 79. *Gruzdi žemė a r i a m a griūna.* Tl. *Vilkas p a b a i d y t a s nebigržta į tą pačią vietą.* Val (DŽ I 457). *Akmuo p a l e i s t a s nubimbė per stogą.* Rm.

Šiuose sakiniuose aiškiai matome dalyvių dviliytių sintaksinius ryšius. Jie siejami ir su veiksniu einančiais vardažodžiais, ir su tariniu einančiais veiksmažodžiais.

Atributivinių-predikatyvinių dalyvių vardininkai užima tarpinę padėtį tarp atitinkamų atributivinių ir predikatyvinių dalyvių formų. Ypač akivaizdūs yra atributivinių-predikatyvinių dalyvių semantiniai ryšiai su atributiviniais. Net būt. k. l. veik. dalyvių, kurių reikšmės yra labiausiai diferencijuotos, atributivinė-predikatyvinė ir atributivinė vartosena tam tikrame kontekste esti sunkiai išskiriama. Kai šie dalyviai esti neišplėsti ir eina prieš pažymimąjį žodį, be intonacijos ir platesnio konteksto kartais beveik neįmanoma aiškiai pasakyti, ar jie laikytini atributiviniais, ar atributiviniais-predikatyviniais. Pvz.:

S u s t o j ė s a u t o b u s a s b r ū z g i a , o a r k l i a i t r a u k i a s a t a t u p s t i i r n e i n a , n o r s t u j u o s u ž m u ū k . An. *I š s i g a n d ė s š y v i u k a s p a b é g o p r i e m o t i n o s .* CvR II 61. *Vis d é l t o s u b r e n d u s i D a r a t a j a u t è , k a d n i e k a m n i e k o b l o g a n e p a d a r y t i t a i m a ŷ a .* VaižgR VII 41. *Į s i d ū k ė v a i k a i n e b e n o r i n e m i e g o Š* (DŽ II 570). *Kai į s i b u m b é j o s u s i r i n k ė s e n i a i , t a i j u o k u t r ū k .* Ssk. *S u p y k u s m e r g a k a i p š é r é t e l i u i s u k u l t u v ú , i r s u b y r é j o t a s p i n i g u o s .* BsP II 201.

Retkarčiais tokią aiškiau nediferencijuotą reikšmę būt. k. l. veik. dalyviai (vieni arba išplėsti kitais žodžiais) turi ir eidami po sakinio veiksnio. Pvz.:

B u l v é s n e i š v i r u s i o s g r u k ū c h i o j a v a l g a n t . J I 478. *S ū r i s i š p u r i j ė s t u r i d a u g a k e l i u ķ .* Ėr. *Antys p e r a l k u s i o s g r e i t a i ž n a b u o j a l e s a l a q .* J (DŽ I 87). *K ū d i k i s n u d e g ė s b i j o s u g n i e s .* B (DŽ I 665). *B é g a k a i p a r k l y s , d a g ė p o u o d e g a g a v ė s .* Zvr. *D ū ž i a u g i a s i k a i p v i ŷ t a , p r i p e r é j u s a n č i u k ã .* Mrk. *K o v e r k i k a i p b o b a , d a n t ė p a m e t u s ?* Vlk.

Dar sunkiau apčiuopama riba kartais esti tarp ypatybės ir antraeilij veiksmų reiškiančių neveikiamažodžių dalyvių, kurie, apskritai, turi daugiau vardažodinių ypatybių. Todėl, žymėdami antraeilij veiksmų,

jie labai dažnai kartu išlaiko ir tam tikrą atributyvinės reikšmės atspalvį. Tokie neveikiamieji dalyviai sakinyje gali eiti ir prieš veiksnį, ir po jo. Pvz.:

N e p r i ž i ū r i m o s ž e m u o g ė s i š e i s į laukines. Alk. Verkia duonelę, tinginio valgomą. BaltPV I 265. *Niauzga kaip katinas, uodegą laužo m a s.* Als.

N u g i n t a s v i l k a s gr i ž t a į miškā. Sim (DŽ III 324). *P a š a u t a s k a r e i v i s n e s u s p é j o n é a i k t e r é t i.* LzP (DŽ I 31). *Niurna kaip meška susabaus ta.* Sim (DŽ I 566). *Akmuo, leista s iš metyklés, žirgždamas lekia.* J (DŽ I 67).

Nors riba tarp atributyvinių ir atributyvių-predikatyvinių dalyvių yra kartais neryški, šių tipų esminis skirtumas, paremtas aukščiau minėtais sintaksiniaiš rūšiais ir reikšmėmis, yra neabejotinas. Jis ypač aiškiai matyti tuose sakiniuose, kuriuose greta eina to paties laiko bei rūšies atributyviniai ir atributyviniai-predikatyvinių dalyviai. Pvz.:

J o u ž s i m q s č i u s i o s, gili os akys, staiga kuo nors susidomēju si os, tuo vėl gesdavo. CvR III 257. *N e t e k e s k a s d i e n i š k o, įprasto garso, sakytum išmiręs avilys, slénis nutilo.* CvR III 44.

§ 2. Reikšdami antraelij veiksma, atributyviniai-predikatyvinių dalyviai kartais sakinyje gali atlikti panašų vaidmenį, kaip asmenuojamos veiksmažodžio formos. Imkime, pavyzdžiui, ši sakinių: *O tuo metu senis apsimqstęs, pagalvojės sugrižo skiedrynan.* KrėvR 93. Būt. k. l. veik. dalyvius čia galėtume pakeisti būt. k. l. veiksmažodžiais, tuo neiškreipdami saknio prasmės (plg.: *O tuo metu senis apsimqstė, pagalvojo ir sugrižo skiedrynan*). Vis dėlto būt. k. l. veik. dalyvių ir veiksmažodžių funkcija šiuose sakiniuose nėra vienoda. Jei pirmajame sakinyje jau iš dalyvių gretinimo su veiksmažodžiais matome, kuris veiksmas laikomas pagrindiniu, o kurie veiksmai — antraeliai, tai antrajame sakinyje visi trys veiksmai nusakyti kaip lygiareikšmiai.

Esamojo ir būtojo laiko neveikiamieji dalyviai, reiškiantys antraelij veiksma, panašiai santykiauja su atitinkamomis sudurtinėmis neveikiamosios rūšies laikų formomis, pvz.:

Pirklio sūnus, gerai užlaikomas, gražiai augo ir po keletui metų jau buvo gudrus vaikas. LTR (Plg.: *Pirklio sūnus buvo gerai užlaikomas ir gražiai augo...).* Keliai aplynojamai tviskėjo valkelémis, bet jas laikė lyg dubeneliuose, patys nepermirkę.

VaižgRR I 277 (Plg.: *Keliai buvo aplynojamai ir tviskėjo valkelémis...*).

Kitas akmuo pritrékšt as sprogo, net kibirkštys išlékė. ŽemR I 145 (Plg.: *Kitas akmuo buvo pritrékšt as ir sprogo...)* Šaka nukirsta vėl ataugo.

Lp (Plg.: *Šaka buvo nukirsta ir vėl ataugo.*)

Šiaisiai atvejais atributyviniai-predikatyvinių dalyviai nuo vienarūšiais tariniaiš einančiu asmenuojamų veiksmažodžio formų taip pat aiškiai skiriiasi antraelilio veiksmo reikšme.

§ 3. Tačiau taip santykiauja su asmenuojamomis veiksmažodžio formomis tik nedidelė dalis atributyvinių-predikatyvinių dalyvių. Ypač ne-

veikiamieji dalyviai veiksmažodinius koreliatus tegali turėti palyginti re-tai. Pirmiausia tai aiškintina aukščiau minėtu atributivinių ir atributivinių-predikatyvinių dalyvių artimumu, dėl kurio pastarieji kartais turi ir tam tikrą atributivinės reikšmės atspalvį. Be to, dalyviai, žymintys antraeilį veiksmą, dažnai esti susiję su tariniu einančiais veiksmažodžiais priežasties, sąlygos, būdo ir kitais aplinkybiniais ryšiais. Imkime, pavyzdžiui, sakinį *Svetimieji vyrai, n u d ū r e šunj, paliko jį suolu kampe ir patys išejo, šakes per petj persimetę*. SimonOBT 42. Čia pirmasis dalyvis, žymėdamas antraeilį veiksmą, nurodo tik tam tikrą jo laiko santykį su pagrindiniu sakinio veiksmu, išplaukiantį iš pačios dalyvio laiko reikšmės. Tuo tarpu antrasis dalyvis (*persimetę*) su priklausomais žodžiais kartu paaiškina ir pagrindinio veiksmo pobūdį².

Kaip matome, atributiviniai-predikatyviniai dalyviai pasižymi tam tikru reikšmės sinkretizmu: jie dažnai turi ir atributivinės, ir predikatyvinės, ir aplinkybinės reikšmės atspalvių³. Priklausomai nuo įvairių sintaksinių sąlygų (pozicijos, išskyrimo, sakinio struktūros ir kt.), kartais labiau iškyla vienos, kartais kitos jų semantinės ypatybės. Tam tikrose konstrukcijose (žr. §§ 26—27) jie priartėja ir prie predikatyvinių dalyvių, sudarančių netiesioginę nuosaką (modus relativus). Skirdami atributivinius-predikatyvinius dalyvius nuo kitų dviejų pagrindinių vartosenos tipų, remiamės dviem svarbiausiais aukščiau minėtais kriterijais: sintaksinių ryšių dvilypumu ir antraelio veiksmo arba dėl jo susidariusios būsenos reikšme.

II

§ 4. Atributivinė-predikatyvinė vartosena ypač būdinga būt. k. l. veik. dalyviams, kurie dabartinėje lietuvių kalboje iš viso yra plačiausiai vartojami. Pažymėtina, kad būt. k. l. veik. dalyviai antraeilį veiksmą žymi kelis kartus dažniau, negu ypatybę. Antraelio veiksmo reikšmę galima laikyti pagrindine, vyraujančia šių dalyvių reikšme.

Atributiviškai dažniausiai vartojami būt. k. l. veik. dalyviai, padaryti iš intranzityvinių savaiminių veiksmažodžių. Tuo tarpu antraelio

² Dėl įvairių aplinkybinių reikšmių, kurios nėra tvirčiau paremtos formaliomis ypatybėmis (žr. §§ 24—25), kai kurie atributiviniai-predikatyviniai dalyviai ligšiolinėse lietuvių kalbos gramatikose yra skiriami prie aplinkybių, plg. J. Jabloniskis, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1957, p. 478 tt.; J. Žiugžda, Lietuvių kalbos gramatika, II, Sintaksė, Kaunas, 1961, p. 33 tt.; J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, p. 205, 212, 223, 230 t.t. Antraeilį veiksmą žymintiems dalyviams taikomas ir aplinkybiniu pažyminio (przydawka okolicznikowa) terminas, žr. T. Buch, Użycie participiów w utworach Ch. Donelajtisa, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego“, 21, Wrocław—Warszawa—Kraków, p. 148 tt., 157; ten pat kritiškai vertinama pažiūra į pusdalyvius ir dalyvius kaip aplinkybes.

³ Ryšiai su atributiviniais dalyviais ir dažnos aplinkybinės reikšmės kliudo antraeilį veiksmą žyminčius dalyvius laikyti tiesiog antraeliais tariniais, kaip tai siūlo kai kurie rusų gramatinės mokyklos atstovai, plg. С. И. Груздева, Атрибутивные и предикативные функции причастия на -es в литовском языке в сравнении с русскими конструкциями, «Исследования по грамматике русского языка», I, Л., 1958, p. 242—245.

veiksmo reikšmės būt. k. l. veik. dalyvius, priešingai, linkstama daryti iš tranzityvinių arba intranzityvinių nesavaiminių veiksmažodžių. Tokie dalyviai žymi antraeilį veiksmą, įvykusį prieš prasidedant pagrindiniams, asmenuojama veiksmažodžio forma nusakytam veiksmui, ir paprastai esti įvykio veikslo.

Bajoras i ē j e s r a d o m e r g i n a skaniai b e m i e g a n c i a q ant didžiausios verpalų krūvos. CvR III 231. Ožys i s i b ē g ē j e s v o ž ē i t v o r a r a g u o t a k a k t a. Db. Nenusimink, brolau! Kai bus tau bloga, a t b ē g ē s i š g e l b ē s i u. CvR V 124. Romas atrišo malūno sparnus, i s i b ē g ē j e s juos pasuko. CvR V 89. Vieversėlis p a š o k e s p a v y t u r i u o s, p a v y t u r i u o s ir vēl krinta ant žemės. ŽemR I 407. Pirmasis pabudo Rukinas, p a š o k e s p a s i ž i ū r e j o i langą, kailinius ant nugaros ir išbėgo prie arklių. ŽemR II 145. Prisijudink n u ē j e s j i, klėtelėj miega. Jnšk. Dabar dvylikা brolių sugrižo atgalios, o karaliūnas p a s i l i k e s ējo patsai vienas. BsMt II 89. Senis a p s i s u k e s vēl bēga. BsMt II 85. Šuo n u ē j e s priėjo prie tos karalaitės ir užsideda galvą ant jos kelių. BsP I 7. Paamsejo kieme šuva ir n u t i l e s atsigulė. Brt. Dabar ir Grigas a t s i k ē l e s priėjo, nusilenkė ir pabučiavo Žemaitukui ranką. KrēvR 52. Turgūj negaišk — pardavei, a p s i g r ė ž e s važiuok. Syn. Antys s u s i d r a s ē j e nuėjo pirkion. Švnč. I s i d r a s i n e s priėjau aš prie vienų vartų, subeldžiau. BaltPV I 156. A t ē j e s pasėdėjo ir kaip delčia išdilo. Gs. A t l ē k e s tas paukštukas truputį pačiulbėjo ir purpt nulékė. Gs. Prišo k e s ir aš užrežiau porą antausių. Gs.

Cituotuose pavyzdžiuose užbaigtą ankstesnį veiksmą žymi neišplėsti dalyviai, padaryti iš intranzityvinių veiksmažodžių. Dalyviai, padaryti iš tranzityvinių veiksmažodžių, dažniausiai eina su vardžių ar įvardžių galininku. Neišplėsti tranzityvinių veiksmažodžių dalyviai šia reikšme vartojami gana retai. Pvz.:

Niekas jau nebeatneša jam iš miestelio riestainių ar saldumynų n u p i r k e s. BilR I 158. Nuviliojo (karalius) juos i svetainę ir ten u ž r a k i n e s paliko. CvR V 34. Mudvi su Marcele turėjom čia duoneles; p a ē m e s užsikąsk, paskui padési statinéti. ŽemR I 150.

Turėdami priklausomą žodžių, antraeilio veiksmo reikšmės būt. k. l. veik. dalyviai sudaro sakinyje išskirtines dalyvines konstrukcijas.

a) Išplėsti dalyviai, padaryti iš tranzityvinių veiksmažodžių:

Ponas taip perpyko už tokius žodžius, kad, p a g r i e b e s kirvi, sviedė j i visu smarkumu i berną. CvR V 31. Senolaité, p e r k ē l u s i akis, apsižvalgė po trobą. ŽemR II 145. Baisu pasidare Januliui, kai jis, a p ē j e s sodą, pažvelgė i klėtis, tvartus, klojimą ir pamatę vien plikas sienas ir kiaurus stogus. VienR I 152. Priėjo Janulis prie lango, giliai atsiduso ir, i t r a u k e s i n e s v e i k u s plaučius kvepiančio sodo oro, išklausė i nakties tylą. VienR I 148. Štai Enskys tuoju, i š t r a u k e s didelį peili, virtas ir keptas mėsas jau pradeda piaustyt. DonR 129. Tušė, staltieses tuoju a t n e š u s i plonas, svotiškai, kaip reik, išrēdē didelį stalą. DonR 67. Lapė, kukelę bobos p a g a v u s, pribėgo aketelius ir

sako. Švnč. Simukas, *p a s i k a s ė s blauzdelę, sako*. CvR II 15. Senė kumelė, *a p i p l a u k u s porą kartą ežero atsiautą, išlipo*. krantan ir pavirto pasivolioti smėlyje. CvR II 67. Surinkęs iš dirvos akmenis, sudék ant antežio. Rt. Dar kartą *a p ž v e l g u s i l a u k u s*, moterišké jėjo pirkion. CvR III 105.

b) Išplėsti dalyviai, padaryti iš intranzityvinių nesavaiminių veiksmažodžių:

Piemeniokas, a t s i s é d ė s p rie gubos, pribluso, ir suėjo galvijai vasarojun. Kp. Vieną rytą vaikai, s u s i r i n k ė į mokyklą, kėlė triukšmą tarpusuoliuose. VenclR II 36. Bernas, vidury pirkios a t s i s t o j ė s, apsidairė aplinkui ir nusiémė kepurę. KrėvR 144. Visa vyresnybė, i šé ju s i su kunigais pro didžiąją angą vietovės, Gediminą pasveikino. Dauk (DŽ I 110). Pabūgau, kad Perkūns, tuoju p a s i k ē l ė s, neprietelių tokiu namus į plentą supleškins. DonR 132. Rudos skruzdėlės, užk o p u s i o s jo kojomis, réplinėjo nugara. CvR II 78. I šé j ė s į vieškelį, sutikau būrį mokinį su mokytoju priešaky. VienR I 212. Užli indusi už staklių, aš atsištostau prie lango. SimonOBT 83. Ankstokai n u k i l ė s, eisiu grybauti. Alk. Parėjēs pačioj dyliktoj, bildenasi į duris. Šil. Apie mylią t e n u v a ž i a v ė s, turėjo grįžti. Jnšk.

Daug rečiau antraeilio veiksmo reikšmę turi būt. k. l. veik. dalyviai, padaryti iš intranzityvinių savaiminių veiksmažodžių. Pvz.:

Sūnus p a p y k ė s išgriuvo ant žemės. Er. Šiaudai s u d ž i ū v ė net rausti ima. ŽemR I 212. Tasai vaikelis, p a a u g ė s lig aštuonių metų, pradėjo ganyti. BM 257. Perkūns, didei s u p y k ė s, jį kardu perdalijo. KlyD 334. Elena, putinu p a r a u d u s i, neikūrusi dar trikojo spruko, kaip vandeniu apšutinta, iš trobos. KrėvR 38. Aš velyčiau, anteles p a v i r t u s i, po mareles plaukyti. JV 28. Todėl vos dyvai, kad kartais mezliavą mielą užmokėt n'jmanau, ir amtmons išbara visą ar, nesvietiškai s u p y k ė s, muša per ausj. DonR 52.

Taigi savo santykiu su tranzityvumu-intranzityvumu ir bendriausiomis leksinėmis reikšmėmis antraeilį veiksmą žymintys būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai ryškiai skiriasi nuo atributyvinių.

§ 5. Antraeilį veiksmą dažniausiai žymi priešdėliniai būt. k. l. veik. dalyviai. Nepriešdėlinės formos vartojamos rečiau ir paprastai tik tokios, kurios gali nusakyti veiksmą kaip išbaigtą visumą ir turi įvykio veiklos reikšmę. Pvz.:

Bet ir to negana; jis, ē m ė s didelį peili, gerklę su stemple jau perpiaut ištiesė ranką. DonR 28. Kur linkiau, ten tyrulis, kur įkalniau, ten per sausa; nors ē m ė s slesnavietes sausink, o kalnavietes drékink. VaižgRR I 260. Sis tuoju k ē l ė s tarė. ValVK 66. S ē d ė s prie lovos, vyras tarė. ValPŽK 123. Kaip paprastai, mažasis kalvio vaikas ir ši kartą, s p ē j ė s papietauti, atnešė Mikei medumi pateptą duonos riekę. CvR II 85. N u s i r e z g ė s tinklą, p i r k ė s luotą, Bebenčukas dienų dienas praleisdavo ežere bežvejodamas. CvR V 7. Vežimas, k r e s t e l ē j ė s nuo kranto, suiro, ir bastučių galvos pradėjo dribti į vandenį. BsP III 105. Nieku d ē j ė s i s, nuėjau prie kaimyno. Kv.

Tačiau tam tikrais atvejais nepriešdėliniai būt. k. l. veik. dalyviai gali nusakyti antraelį veiksma ir kaip praeityje kurį laiką trukusį procesą. Tokią reikšmę, būdingą eigos veiksmo formoms, nepriešdėliniai slinkties ir kai kurių kitų veiksmažodžių dalyviai turi palyginti retai. Pvz.:

Nesulaukusi vyriausios sesers grįžtant, išejo Bebenčiuko ieškoti antroji sesuo. Ė j u s i priėjo obelį. CvR V 11. Tris dienas j o j ė s, ežys pasiekė antrojo pono dvarą. CvR V 72. Valandą k e l i a v ē, pamatė vyrą, beržą graužiantį. CvR V 32. Tas žmogus, kurs, daug t r i ū s i n ē j ė s bei prisivargęs, savo prastus valgius vis su pasimēgimu valgo... tas apgauna tą, kurs vis kasdien išsirėdės, ale dūsaudams ir vis sirgdamas nutveria šaukštą. DonR 41. Kurį laiką k a b o j u s i viršum pievų, saulė greitai nusileido. CvR III 190. Ilgai š n i r p š t ē s pro nosi, iš visų pu sių apžiūrėjęs daiktą, maršalka išsitraukdavo iš dantų pypkę pasiklausti kainos. CvR III 54.

§ 6. Būt. k. l. veik. dalyviai, sakinyje santykiuodami su tariniu einančiomis asmenuojamomis veiksmažodžių formomis ir skirdami antraelį veiksma nuo pagrindinio, įgalina nurodyti veiksmų eilę (nuoseklumą). Todėl jie yra patogi priemonė pasakojimui plėtoti. Vienas po kito vykstantys veiksmai dabartinėje literatūrinėje kalboje neretai žymimi ištisa būt. k. l. veik. dalyvių ir veiksmažodžio asmenuojamų formų grandimi. Pvz.:

Antanas, n u s i d a u ž ė s šluotražiu kojas, n u m e t ē s nuo uostų ledus, a t s i s ē d ė s t a r ē. ŽemR I 231. Onikė, a p k l o s či u s i s enolaitę, a t s i s ē d u s i kojų gale, s n a u d ē. ŽemR II 142. Ir kaip tik Dūdjonis įėjo pro duris, tai jis, baisiai n u s i k e i k ė s, iškvietęs ru pūžes ir velnius, išsitraukė iš pintinio visą paką degtukų ir visa jėga s v i e d ē į suolų kampą. SimonOBT 130. Rukinas, p a d ē j ė s pypkę, s u s i l a n k a v o kailinius ir, p a s i d ē j ė s po galva, išsiti e sē ant suolo užstalėje. ŽemR II 145. A t s i k ē l u s i o s anksti ryta, i s i d ē j u s i o s kraitelén sūrio ir duonos, u ž s k l e n d u s i o s namų duris, jos i š e i d a v o už miesto. CvR III 28. Tas (sūnus), jai p a d ē k a v o j ė s už jos dovanas, a t ē j ė s vėl kurina ugnį. BsP III 154 (Brt). A p s u k ė s ratu sodybą, varnas porą kartų k r a n k t e l ē j o ir n u t ū p ē į tą patį topoli. A p s i d a i r ē s p a m a n ē (32), ar kartais nepaklydo, bet, geriau i s i ž i ū r ē j ė s, p a ž i n o tuos pačius namų stogus, dengtus čerpėmis. CvR II 32–33.

Ypač būdingos tuo atžvilgiu šios K. Donelaičio „Metų“ eilutės:

*Štai Dočys tuojau, tepalų smarkumą s u u o d ė s
Ir žyniavimo bobiško baimės p a j u t ē s,
Su sykiu nei koks perkūns iš patalo š o k o
Ir, iš papykio n u s i t v ē r ē s didelį strampą,
O paskui, stubos rykų daugumą s u d a u ž ė s
Ir čerpes su liekarstvoms pro duris i š m e t ē s,
Tuo vaikus, kurie jo stervą buvo suvalę,
Dūkdams vis ir rékaudams kone n u m u š ē smirdas. DonR 85.*

§ 7. Atributyviniai-predikatyviniai būt. k. l. veik. dalyviai gali reikšti ne tik ankstesnį antraeilį veiksmą, bet ir dėl jo susidariusią rezultatinę būseną, trunkančią tarinio žymimo veiksmo metu. Tokie dalyviai labiau, negu aukščiau aptartieji, yra susiję su tariniu tiek savo reikšme, tiek pozicija. Dažniausiai jie esti įvykio veikslų ir eina po tarinio. Kai dalyvis yra išplėstas priklausomais žodžiais, greta rezultatinės būsenos dažnai jaučiama ir ankstesnio antraeilio veiksmo reikšmė.

a) Dalyvis padarytas iš tranzityvinių įvykio veikslų veiksmažodžiu:

Ilgai sédéjo Veronika, i s m e i g u s i akis i paslaptingą miško tamsq, ir vis kažin ką galvojo. VienR I 175. *Grigienė nepaleido ratelio, bet ilgai sédéjo, rankas ant kelių s u s i d é j u s.* KrèvR 34. *Guli vilkas, kojom a p s i k a b i n e s girinį kuili.* BsP IV 284. *Verkia gailiai mer-guželę, rankeles s u ē m u s.* Srj. *Bēgom padus p a s i p u s t ė, kad net balos džiūvo.* Alk. *Pabūtum su tokiu ligoniu vieną naktį, galvą s u s i ē m u s bēgtum.* Slnt. *Kentėk dantis s u k a n d e s, nelaimė buvusi praeis.* M (DŽ II 796). *Mes su Stepuku jau tiek ir beveikėm, kad, u ž-v e r t ė galvas, žiūréjom aukštyn.* BaltPV I 114. *Stepukas net kvėpavimą s u l a i k e s klausési.* CvR III 199.

b) Dalyvis padarytas iš intranzityvinių įvykio veikslų veiksmažodžiu:

Jis gulėjo dabar ant šono, i š s i t i e s e s visu kūnu, galvą p a d ē j e s prie pirmutinių kojų. CvR II 41. *Mes su Stepuku sukom žilvičio švilpukus ir grojom s u s ē d ė vienas prieš kitą kur ant akmens.* BaltPV I 55.

Pažymėtina, kad taip vartojami išplėsti dalyviai kartais néra skirti intonacija ir nesudaro išskirtinių sakinio dalių, pvz.:

Petras dar labiau n u s t e b e s žiūréjo i dēdēs bendrakeleivj ir nežinojo, ką sakyti. Myk-PutS 55. *Kurs turéjo dar pasiémęs kapeiką, išgéré alaus, persikando pyrago, o kurs neturéjo, i t r a u k e s pilvą kentėjo.* ŽemR II 25—26. *Aš stovéjau a p s t u l b e s nuo motinos žodžių.* BaltPV I 74. *Ponas rankas i šonus i s i d i e g e s vaikščioja.* J (DŽ II 341).

Neišplėsti būt. k. l. veik. dalyviai, žymėdami rezultatinę būseną, dar labiau prisišlieja prie tariniu einančių asmenuojamų veiksmažodžio formų. Tokie įvykio veikslų dalyviai, skirtingai nuo aptartų §§ 4—6, dažnai daromi iš intranzityvinių nedarybinių, ypač rezultatinių, veiksmažodžiu. Jų antraeilio veiksmo reikšmė tėra silpnai jaučiama, o neretai ir visiškai išblanksta. Pvz.:

Seržantas nutilo ir p a s i l e n k e s žiūréjo i tolumą, kur nuejo karavanas. CvR VI 270. *Glūdėjau p r i s i s p a u d u s ir klausiau, ką kalbės.* Srv. *O ką tu čia veiki ats i g u l e s?* BsMt II 99. *Ateik p r i-va l g e s, ir čia gausi.* B (DŽ II 773). *Jo pati iš tolo vyrą pasitiko a p s i a š a r o j u s i.* CvR V 137. *Alyzas apdujės žiūréjo i šituos pi-nigus.* BaltPV I 245. *Oras radosi troškus, visų žolelių lapai i š v y t ė*

gulėjo ant žemės. ŽemR I 144. Jie susidėje gyvena. Rdm. Tos apsilieidėlės ir vaikai apsepte vaikščioja. Nmn. Ans peralke s iš medžioklės sugrižo. J (DŽ I 87).

Kaip matyti iš pavyzdžių, dalis šių dalyvių turi kokybinę reikšmę ir apibūdina tarinio veiksmą panašiai, kaip predikatyviniu atributu einantys būdvardžiai (plg.: *Minia ejo rimta ir susikaupusi*, Vien.). Tokie būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai, nors ir turėdami kitokią funkciją, negu minėtieji § 1, savo reikšme irgi priartėja prie atributyvinių.

Rezultatinės būsenos reikšmę tam tikrais atvejais (paprastai—eidami su judėjimą žymintais veiksmažodžiais) gali turėti ir eigos veikslų būt. k. l. veik. dalyviai. Pvz.:

Katinukas parėjo iš miško karnavės, nerado gaiduko — verkė, verkė. LTR. Nusibridę ponaičiai parėjo medžioje. Plng. Parėjo dukrelė rugelius grėbus, labai pailsus. Žal. Parėjau daržus gražiusi. Šts. Kaip aš pareisiu karčemoj géręs, pasidabokis, kur padidési. KlvD 144. Kada sugrįsi krygaitėn jojės? KlvD 250. Ilgai pie menė neateina ganius. Ds. Vos tik Kazys duris pravéré, jeidamas malkas skaldęs, motutė silpnai ji prisišaukė. VaižgRR I 200.

Sie eigos veikslų dalyviai, skirtingai nuo atitinkamų įvykio veikslų formų, visada išlaiko ankstesnio veiksmo reikšmę ir nebūdvardėja. Literatūrinėje kalbėje jų pasitaiko gana retai.

Prie rezultatinės būseną žymincią formų skirtini ir abiejų veikslų būt. k. l. veik. dalyviai, vartojami junginiuose su būdvardžiu *sveikas*. Pvz.:

Sveiks atjojės, ženteli. JV 255. Sveikas, gužiau strypakoj! Sveiks parlėkės, ilgasnapi! LzPR II 17. Sveiks atėjės. N (DŽ II 773). Sveiks, svieteli margs, šventes pavasario šventės! Sveiks ir tu, žmogau, sulaukės vasarą mielą! DonR 41.

§ 8. Būt. k. l. veik. dalyviai, reiškiantys antraelį veiksmą, pasižymi specifiniais koreliaciniiais ryšiais su kitomis veiksmaloginėmis formomis. Panašiai, kaip atributyviniai būt. k. l. veik. dalyviai santykiauja su atitinkamais es. l. veik. dalyviais, antraelio veiksmo reikšmės būt. k. l. veik. dalyvių vardininkai santykiauja su pusdalyviais. Jeigu antraelis veiksmas vyksta tuo pačiu metu, kaip pagrindinis, jis reiškiamas pusdalyviu; jeigu antraelis veiksmas yra įvykęs prieš pagrindinį veiksmą, jis reiškiamas būt. k. l. veik. dalyvio vardininku. Plg.:

Vilkas, matydamas, kad voverytės nesugaus, taip gailingai užstaugė. LTR. O kiškis, pamatęs, kad vilkas voverytę gaudo, sako... LTR.

Eidama mišku, Veronika išsigąsdino kažin kokį žvėrelį, kuris, pamatęs žmogų, drioktelėjo į šalį, sučiužėjo lapuose, ir tiek ji mergina tematė. Išėjusi iš miško, Veronika net stabtelėjo. VienR I 175.

Avikélé bėga, bėgdamas prieda. Srj. Suo priebėges tik amtelejo, ikando į pakinkį ir nubėgo. Plv.

Matome, kad vis tiek jos (vaivorykštės) nepavysime ir grožimės. žiūrėda mi į nuostabias varsas. CvR II 16. Anele, pažiūrėjusi į mane, taip pat pradėjo verkti. SimonOBT 175.

Valgydamas žuvį, pasisaugok ašakos praryti. Vlk. Paval-ge s kirsiu į akį (miegosi). Rm.

Girdėdam i jos pasakojimus, vyrai tik juokési, o moterys raminio. KréVR 67. Išgirdę Balsio pavardę, žandaras ir policininkas sukluso. Myk-PutS 313.

Kas man prisdės, kad aš ten važiuodamas peršalsiu? Alv. „Sustok čia!“ prabilo Janulis, privažiaves savą kiemą. VienR I 145.

Büt. k. l. veik. dalyvių ir pusdalyvių priešpastatymas labai ryškiai jaučiamas ir tais atvejais, kai jie daromi iš skirtingos šaknies veiksmažodžių, bet eina tame pačiame sakinyje (arba gretimuose sakiniuose).

Pvz.:

Jonas, pasiemęs dalgiaukotį, émė derinti dalę ir, tévo kalbos bieklysydamas, dar labiau nrito. KréVR 93. Pamačiusi vankus, moterišké sustojo ir, dar labiau nusiminus, vos neverkdama, émė aimanuoti. KréVR 65. Raudonas gaidys, išsivedęs vištų buri ant skiedryno, pasikrapiydamas rožétą skiauterę, garsiai gieda. ŽemR I 81. Ant saulelė, vél nuo mūs atstodama, ritas irgi, palikus i mus, greita vakarop nusileidžia. DonR 63. Lyg kaip sapnas koks, kurį miego da mi matom, ogi pabudę jo po tam trumpai paminéjam (63), lygiai taip prašoko mums su vasara džiaugsmas. DonR 63—64. Bet jau vilks, per daug girdėdamas, ko nepadūko ir, papykęs labai, iš keršto visas išputo. DonR 124. Su badu ir šalčiu broliavomės, dvare gyvendamis, su badu ir šalčiu giminės palikom, žemę gavę. CvR III 114. Besižvalgydamas (našlė) pamatė didelai didelį akmenį. Priėjusi prie to akmens, išvydo urvą. LTR.

Rezultatinę būseną žymintys büt. k. l. veik. dalyvių vardininkai, bent dalinai išlaikę ankstesnio antraelilio veiksmo reikšmę, taip pat priešpastatomi pusdalyviams, plg.:

Petras žiūréjo į skerdžių, akis išvertęs, lyg jo žodžių nesusuprastamais. KrvR 197. Ir ima kugžentis abidvi senos kaimynės, susikišusios galvomis, lyg į pat nosį viena antrai sakydamos. VaižgRR I 193. Ant upės skardžio, susirietusi į kamuoli, keliais beveik siekdamas smakrą, gulėjo mergaitę. CvR III 266.

Tačiau tie büt. k. l. veik. dalyviai, kurių antraelilio veiksmo reikšmę yra išblankusi, gali būti priešpastatomi ir es. l. veik. dalyviams. Pavyzdžiu, palyginkime šiuos sakinius:

Visa persigandusi ir drebėdamas atsikélé Veronika ir niekaip negaléjo sugebéti, ar iš tiesų, ar tik per sapną su motute kalbėjos. VienR I 197. Vieną žiemos ryta Burokienė atsikélé kažin konieigalinti, o dieną lauke pūga! ŽemR II 8.

Pirmaojo saknio pusdalyvis, sugretintas su būtojo kartinio laiko veik. dalyviu, čia pavartotas visai panašiai, kaip antrojo saknio es. I. veik. dalyvis, kuris savo ruožtu galėtų būti pakeistas atitinkamu pusdalyviu.

Pusdalyviams gali būti priešpastatomi ir būt. k. I. veik. dalyvių vardininkai, einantys su kai kuriais sangrąžiniais veiksmažodžiais (ypač su veiksmažodžiu *džiaugtis*) ir turintys daugiau ar mažiau ryškų aiškinamojo (eksplikatyvinio) saknio reikšmės atspalvių. Pvz.:

Tur būt, ji (katė) džiaugiasi, iš trūkusi iš vatkų nagų. SimonVK I 219. Bet jis džiaugėsi, susgręžęs į savo gimtajį kiemą. CvR II 73. *Tas karalaitis džiaugėsi tokį dailų žirgą nusipirkęs.* BsP II 260. *Džiaugiasi téval gerus vaikus už auginę.* Dkš. Ir jis džiaugėsi gyvas išlikęs. Jabl. Ramino ir guodė Pranaitis Balsi ir pats džiaugėsi laimingai pasprukęs. Myk-PutS 230. *Apsidžiaugiau gandrus nusikratęs.* Sll. *Nesigailėk davęs, džiaukis gavęs.* Rz.

Senis džiaugiasi stenėdamas, jaunikaitis vaziinėdamas, kai kas kuldamas. VP 41. *Per karą džiaugėsi žmonės, gaudamai iš vokiečių arklinio geltono cukraus.* Ds. Poetai, džiaukitės matydam i, ką gali meilė! Kudirk (DŽ III 60). *Nesidžiauk, pirmas piaudamas, džiaukis, pirmas kluonan vėždamas.* Al (Ppr 47). *Piemuo apmauduojasi, negalėdamas žąsų iš avižų išvaryti.* Sr.

Kai ši reikšmė labiau išryškėja, dalyvių junginiai su minėtais sangrąžiniais veiksmažodžiais priartėja prie nominativus cum participio tipo konstrukcijų. Tokiais atvejais su sangrąžiniais veiksmažodžiais vartojami ir esamojo bei būsimojo laiko veikiamieji dalyviai. Pvz.:

Aš džiauguosi, net į aukštą šokinėju, turinti kaži kur tokią seserį giminaitę. ŽemR IV 311. *Lapė, užgirdusi atvažiuojant žmogų (su vištomis), džiaugėsi turėsi ant gardų pusryti.*

Būt. k. I. veik. dalyvių vardininkai ir pusdalyviai priešpastatomi, remiantis skirtingomis laiko ir veikslo reikšmėmis. Būt. k. I. veik. dalyvių vardininkai nusako ankstesnį už pagrindinį ir dažniausiai užbaigtą veiksmą. Pusdalyviai, eidami nežymetomis formomis, turi vienalaikiškumo reikšmę ir esti eigos veikslo.

Tais atvejais, kai būt. k. I. veik. dalyviai žymi antraelį veiksmą kaip tam tikrą laiką praeityje trukusį procesą (pavyzdžius žr. § 5), jie priešpastatomi pusdalyviams tik skirtinos santykinės laiko reikšmės pagrindu. Plg.:

E idama šokti, staklužes taisė. KlyD 295. — *Jau kelias dienas ėjęs, jis pritiko vieną žmogų.* LTR.

§ 9. Būt. k. I. veik. dalyvių ir pusdalyvių priešpastatymas, matyt, nėra pirminis. Yra duomenų manyti, kad pusdalyviai aukšciau minėtais atvejais yra užémę es. I. veik. dalyvių vietą. Tarmėse bei senesniuose raštuose dar pasitaiko sakinių, kuriuose es. I. veik. dalyviai turi pusdalyviams artimą reikšmę ir gali būti priešpastatomi būt. k. I. veik. dalyviams. Plg.:

Per dieną mislijantis po mišką vaikščioja, nieko neatradęs, apie sau bėdoja. Slk (LTR). *Stonį nuliūdusį ir pas jį ateinančių*

m a t q s dievas supyko: nuodėgulj degantj g r i e b ē s, tam per nugara drožē. VaičE 98⁴.

Tokios es. l. veik. dalyvių vartosenos archaiškumą rodo atitinkamos konstrukcijos daugelyje gimininingų kalbų⁵. Pusdalyviams artima reikšme es. l. veik. dalyviai tarmėse neretai vartojami ir su jvairiais jungiamaisiais žodžiais⁶.

§ 10. Būtojo dažninio laiko veik. dalyviai antraeiliam veiksmui nusakyti nevartojami. Sakiniuose, kurių tarinys žymi daugkartinį veiksmą, dažninę reikšmę turi būt. k. l. veik. dalyviai. Pvz.:

Jaunieji, i p u o l ė i pirkia, susigraibydavo ko nors užkasti ir sprukdavo i gatvę. Myk-PutS 35. *P a r v a ž i a v ē s vasarą iš gimnazijos,* (Janulis) *pasidėdavo ant šakų lentas, apklodavo šiaudais ir, a p r a i-ši o j ė s iš šonų virvėmis, išitaisydavo guoli.* VienR I 152. *Vėlai naktj, i t r a u k u s i lempos dagtj, tik valandélei p a s v i r u s i ant suolo trumpam poilsisi, mergina kietai čia pat užmigdavo su siūlų kamuoliu arba nebaigtą skusti bulbe rankoje.* CvR III 26. *Seni karšinčiai, šiaipjau retai matomi, atsirasdavo saulėje ir, s u s ē d ē kur nors užuovėjoje, p a s i d ē j ė ant lazdu smakrus, ištisomis valandomis sustingdavo, iš-blukusiomis akimis s u ž i u r ē i kokj nors daiktą.* CvR III 18.

Tokie būt. k. l. veik. dalyviai laiko ir veikslo reikšmių pagrindu priešpastatomi pusdalyviams taip pat, kaip ir § 8 aptartais atvejais (plg.: *Z i n g s n i u o d a m a s margu pievų kilimu, daugiau gąsdindavau ir paikindavau paukščius, negu juos medžiodavau.* CvR II 53).

§ 11. Atributyviniai būt. k. l. veik. dalyviai laiko reikšmės pagrindu santykiauja ne tik su esamojo, bet ir su būsimojo laiko veik. dalyviais (būtojo dažninio laiko veik. dalyviai tik išimties atvejais teturi atributyvinę reikšmę), plg.: *važiuojas traukinys: važiavęs traukinys: važiuosiąs traukinys.* Antraeilio veiksmo reikšme būsimojo laiko veik. dalyvių variininkai nevartojami, o kokių nors specialių dalyvinių formų, žymintių vėlesnį (t. y. po asmenuojamos veiksmažodžio formos veiksmo vykstantį) veiksmą lietuvių kalboje taip pat neturime. Tačiau toks antraeilis veiksmas ar būsena, kuri išplaukia iš pagrindinio veiksmo kaip jo rezultatas, neretai reiškiama pusdalyviais. Pvz.:

⁴ Daugiau pavyzdžių su antraeilio veiksmo reikšmės esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais žr. V. Ambrazas. Absoliutinis naudininkas XVI—XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, LKK, t. 5, p. 7. Plg. dar šiuos pavyzdžius iš J. Bretkūno ir B. Chilinskio rašty: *Bei ios skubei ischeijo isch grabo bijadamos ir didei dzaugenczies ir tekeia.* BrP I 401₂₅. *Sztey Karalus tawo ateyt sedins and asilayčio asliczios.* ChB NT Jon 12, 15. *Ó kad praszoko tris Menasis laždemes Akrutu isz Alexandrios, kursey žiemawo anoy Jwoj, bet urins ziankla Kastora ir Polluxa.* ChB NT Apd 28, 11. *Teyp karoju /s<kar>auju/ ne kaypo (pa weiq) orq m u s z a n s.* ChB NT I Korint 9, 26.

⁵ Plg. s. sl.: *οβηχοζδaaše gradbęcę uę Zogr Marc. 6, 6; got.: bitauh weihsa bisunjane laisjands GB ib.— καὶ περιῆγεν τὰς κώμας κύκλῳ διδάσκων „vaikščiojo po kaimus mokydamas“; lot.: flens me obsecravit Pl. Trin. 154 „verkdamas mane maldavo“ ir pan.*

⁶ Žr. P. Skardžius, Dėl pusdalyvių raidos, „Archivum Philologicum“, t. 6 (1937), p. 102 tt.

Suaugo medžių sieną, tikru mūru užstodam a Sakalynės sodybą nuo žvarbių, kenksmingų šiaurės ir rytų vėjų. VaižgP II 29. *Tuo tarpu jau ir langas atsidarė, įleisdamas gaivaus oro.* Simon OBT 126. *Mano žmona mirė, palikdama tris mažus vaikučius.* LTR.

Panašią reikšmę kartais gali turėti ir būt. k. l. veik. dalyviai, pvz.:

Kaip iš ugnies šoko ji (Veronika) iš klėtelės, pasiémė vandens kibirą ir pylė ant durų, norédama nuplauti degutą, bet vanduo kaip per taukus nuriedėjo, dar labiau subiauri nės duris ir aptaškės prieklėti. VienR I 197. *Senojo Dirdos išlydėti susirinko jaunas ir senas, užtvindę kiemą ir ūlyčią prie kiemo.* BaltPV I 285. *Tik be reikalo prabridau pusę dienos, nieko nesuradęs, ir tiek.* Grž.

Tokiais atvejais atributyvinių-predikatyvinių būt. k. l. veik. dalyvių ir pusdalyvių priešpastatymas dalinai neutralizuojamas.

§ 12. Iki šiol aptartuose pavyzdžiuose būt. k. l. veik. dalyviai ir pusdalyviai, būdami išplėsti kitais žodžiais, sudaro uždaras sintaksines konstrukcijas, kurios nuo pagrindinių sakinių dalių dažniausiai skiriomas intonacija. Tačiau tarmėse, tautosakoje, o kartais ir literatūrinėje kalboje pasitaiko ir tokį pavyzdžių, kuriuose į išplėstinę dalyvinę konstrukciją įjungiamas sakinių veiksny. Pvz.:

Vieną sykį pamatales ponas tokius gražius rugius liepė savo kumečiams nupiauti. BsMt II 109. *Išgirdės karalius šiokią naujieną labai nusiminė.* BsMt II 86. *Išgirdės vagių vyresnysis apie tokius vaikino pokštus skaniai pasijuokė, apdovanojo jį gausiai auksu ir laisvą paleido.* CvR V 197. *Supratę bobos, kad genys jas šidija, eina prie qsočių, bet, radę juos tuščius, turėjo namo sugrįžti.* LTR. *Tai tada pamus tu tas dovanas atskloniok téveliui ir motinai.* BsMt II 104. *Vilkavýrai duobėj rade užbambino.* Vlk. *Apсидeginės žmogus karšto pučia ir šaltą.* Ūd. *Nebegavęs Jurka pinigų parbindino namo.* 'Bsp II 198. *Grižusi kvailutė namo viską papasakojo seserims.* CvR V 9. *Kartais išgirdė žmonės tokį smarkų dainininką sustodavo ir užkalbindavo.* CvR II 13.

Visiškai taip pat vartoamos ir atitinkamos konstrukcijos su pusdalyviais, pvz.:

Išleidamas Tupikis broli ėmė raudoti ir bėdotis prapuoless. ŽemR I 280. *Jaunas Jonelis būdamas niekur negalejo tiktie, kaip tik gyvulių ganytie.* BsP II 253. *Tai tévas matydamas, kad sūnus savo valią turi, ir pakoravoti nebegalėdamas, paskaitė jam dyliką tūkstančių dolerių ir sake.* BsP II 208 (Klp.) *Nieko geresnio kiškelis nesugalvodamas kitą rytą, dar aušrai netekėjus, nubėgo į kviečių lauką apsidairyti.* CvR V 136.

Siose konstrukcijose, kurios, matyt, yra tam tikri sintaksiniai archaizmai, galima ižvelgti senesnio, mažiau centralizuoto, sakinių struktūros tipo elementų. Dalyviai ir pusdalyviai su priklausomais žodžiais čia dar nesudaro uždaros, pagrindiniam predikatyviniam sakiniui centrui subordinuotos žodžių grupės. Veiksnio sąsaja su dalyviu ar pusdalyviu, o ne su tariniu einančia asmenuojama veiksmazodžio forma, iš vienos

pusės rodo ryškų šių dalyvių ir pusdalyvių predikatyvumą, o iš kitos pusės — griežtos sakinio centralizacijos stoką, mažiau išplėtotus subordinacinius ryšius sakinio viduje.

§ 13. Esamojo ir būtojo laiko neveikiamieji dalyviai antraeilį veiksmą ar dėl jo susidariusią rezultatinę būseną žymi daug rečiau, negu pusdalyviai ir būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai. Dažniausiai jie turi atributyvinę reikšmę arba su asmenuojamomis veiksmažodžio *būti* formomis sudaro sudurtinius laikus. Apskritai, dėl savo raidos ypatybių neveikiamieji dalyviai yra daug artimesni būdvardžiams. Esamojo ir būtojo laiko neveikiamieji dalyviai daug vėliau, negu atitinkami veikiamieji, buvo įtraukti į veiksmažodžio kategorijų sistemą ir todėl geriau išlaikė pirminę būdvardinę vartoseną. Daugeliu atvejų šie dalyviai, ypač esamojo laiko formos, neturi nei rūšies, nei laiko reikšmių ir vartojami kaip tam tikri iš veiksmažodžių padaryti būdvardžiai. Tuo tarpu antraeilį veiksmą gali žymeti tik tie neveikiamieji dalyviai, kurie turi neveikiamosios rūšies reikšmę ir kitus veiksmažodinius bruožus.

Atributyviniai-predikatyviniai neveikiamieji dalyviai dažniausiai yra daromi iš tranzityviniu veiksmažodžiu. Be to, jie kartais daromi ir iš tų intranzityviniu veiksmažodžiu, kurių neveikiamosios formos gali turėti pasyvinę reikšmę, pvz.:

Sena troba braška traška, vėjo pučia ma. J. Žmonužių iš kāla, ausi plonas drobeles. JD 1000. Ateik belaukiama, išeik bemylimas. B (DŽ II 773). Tad piršlys Vaurus, nors pats blaivininkas, jaunojo mirktelėtas, tuo stalą padabino keistokos lyties buteliais.
VaižgRR I 322.

§ 14. Esamojo laiko neveikiamieji dalyviai žymi antraeilį pasyvinę veiksmą, bent tam tikrą laiką trunkantį kartu su tarinio žymimu pagrindiniu veiksmu. Jie dažniausiai yra daromi iš nepriešdėlinių veiksmažodžių ir turi eigos veikslą reikšmę. Būdami išplėsti kitais žodžiais, jie sudaro dalyvines konstrukcijas, einančias išskirtinėmis sakinio dalimis.

a) Es. 1. nev. dalyvis neišplėstas:

Elena mušama nesigynė, tik gaudė jos rankas ir bučiavo. KrėvR 26. Ir katė glostoma nugara riečia. Škn. Ugnis gesinama pyksta. Nj. Kumelė pliekia ma nebėga, bet tik piestu aukštyn šoka. LTR. Kibirai statomi sublązgėjo. Erž. Motutė pasiraukė prasoma, patimpiojo lūpą ir nusileido. BaltPV I 280. Mašina suka ma blerbia. Er.

b) Es. 1. nev. dalyvis išplėstas priklausomais žodžiais:

Mikė, draugų erzinamas, pareikalauja, kad Juozapėlis išbandytų su juo savo jėgas. CvR II 92. Nutūpęs varnas pradėjo vėžlinti skeršas, vėjo stumiamas pavandeniu. CvR II 36. Visų prikišamas, visų persekojamas, Petras juto, jogei jo skausmas virto apmaudu. ŽemR I 201. Tu svyruosi, sesutėle, barama bernelio. Krs. Anytos šildomas, aš nesušiliu. KlyD 197. Užmigau tik gilią naktį, kamuoja mas nelinksmy, sunkių minčių. SluckGMN 116. Iš Kauno keliaamas į Šiaulių kalėjimą, būsimasis rašytojas dalį savo užrašų sugebėjo pa-

slėpti veltiniuose ir kepurėje. VenclEV 211. Kaziukas blaškėsi, varstoma skausmo. CvR VIII 176.

Panašiai, kaip rezultatinės būsenos reikšmės būt. k. l. veik. dalyviai (žr. § 7), es. l. nev. dalyviai gali šlietis prie tariniu einančių asmenuojamų veiksmažodžio formų ir sudaryti su jomis glaudžius sintaksinius-semantinius junginius. Pvz.:

Išeik mylimas, ateik laukiamas. SchG 318. Staiga ausis išgirdo keistą garsą, lyg kas vejamas bėgtų per šilinus. SimonR I 62. Paaugėliai neprasmomi veržesi į talką. CvR III 35.

§ 15. Atributyvinų-predikatyvinų es. l. nev. dalyvių vardininko formos savo laiko ir veikslo reikšmėmis visiškai atitinka pusdalyvius, bet skiriasi nuo jų rūšimi. Pusdalyviai turi aktyvinę, o es. l. nev. dalyviai — pasyvinę reikšmę. Plg.:

Lapė vejama dar paspėjus perlīst pro ratus. Šuva gi vydamas įkliuves tarpu jų ir buvęs labai žmogaus užgautas. LTR. *Pamokomas Mikės, Juozapėlis laužo liežuvį, prie kiekvieno žodžio skiemonio pridėdamas „ver“.* CvR II 86. *Girneles traukiau ne il sed amma, ugnelę kūriau neraginama.* LT III 438. *Žmogus, lydimas klykaujančiu pempiu, vis šokinėdamas nuo kupsto ant kupsto, nuėjo šalimais.* CvR III 105. *Imdamiesi kurio kito darbo ar verčiam i atliki kuri iš kasdieninio gyvenimo ribų išeinantį reikalą, kiek vienas jų ilgai rengdavosi, ilgai svarstydavo.* KrėvR 151. *Katė slastuose kasdama čiškina pelę, o pelę kandama čiškia.* J (DZ II 88)⁷.

Es. l. nev. dalyvių ir pusdalyvių reikšmės santykis itin aiškiai matyti iš formos *duodamas*, kuri, pavartota aktyvine reikšme, suprantama kaip es. l. nev. dalyvis, o pavartota pasyvine reikšme — kaip pusdalyvis, Pvz.:

Duodamas imk, mušamas bék. Erž (es. l. nev. dalyvis). — *Duodamas visą turta išdalysi, o visų vistiek neapdalysi.* Al (pusdalyvis).

Tačiau toks santykis toli gražu nerodo antraelij veiksmą žyminčių es. l. nev. dalyvių ir pusdalyvių vartosenos paralelizmo. Jeigu pusdalyviams antraelio veiksmo reikšmė yra pagrindinė, tai es. l. nev. dalyviai ją turi daug kartų rečiau.

§ 16. Būtojo laiko neveikiamieji dalyviai žymi antraelij pasyvinę veiksmą, įvykusį prieš prasidedant pagrindiniams sakinio veiksmui. Skirtingai nuo atitinkamų es. l. dalyvių, jie dažniausiai daromi iš priesdėlinių veiksmažodžių ir turi įvykio veiklo reikšmę.

a) Būt. l. nev. dalyvis neišplėstas:

Vilkas pabaidytas nebigržt i ta pačią vietą. Val (DZ I 457). *Ir jautis atsertas geriau traukia jungą.* Myk-PutS 134. Akmuo pa-

⁷ Tais retais atvejais, kai es. l. nev. dalyviai, žymintys antraelij veiksmą, pavartoja aktyvine reikšme, skirtumas tarp jų ir pusdalyvių visiškai išblunka, pvz.: ...*Tankiai Pentepolej gyveno, o čia nė patelpams kėlęs į kitą vietą.* ŽS 104. Senuosiuose raštuose trunkanti antraelij veiksmą retkarčiais žymi ir iš beasmenų veiksmažodžių padaryti esamojo laiko neveikiamieji dalyviai, pvz.: *Szytā téwas táwas ir asz s opami (bolejac W 111) iészkoiome tawęs.* DP 63₃₂... *Tassái szytai waystá...* prieme nieko to ne rėykiamas. DP 55₃ (Bez żadnej potrzeby W 86).

le i s t a s n u b i m b ē p e r s t o g q . R m . K i t a s a k m u o p r i t r ē k š t a s s p r o - g o , n e t k i b i r k š t y s i š l ē k ē . Ž e m R I 145 . S u t r y p t a s , a p l a m d y t a s p o n a s a p a l p o , o k a i a t s i b u d o , p a s i j u t o b e s ē d i š a n t t o p a c i o k u p s t o . C v R V 111.

b) Būt. l. nev. dalyvis išplėstas priklausomais žodžiais:

Tik prieš valandėlę ramus pavieškelės kaimas, užtvindytas gurguolių, virto triukšminga stovykla. CvR III 208. Nupraustas šaltu vandeniu, Juozas atmerkė akis. LzPR II 55. Paleistas iš tvaro, ponas atėjo pas pačią ir sako. BsP III 303. Ar dyvai, kad svotai jo, dosniai primylėti, kūmų viežlybų kalbas kalbėt nenumanė? DonR 84. Zmogaus pavaišintas ir apnakvintas, senis iškeliaavo toliau. CvR V 61. Pamasiunti linksmų šnekų, sprukdavo į gatvę ir kiti. Myk-PutS 35.

Büt. 1. nev. dalyviai, kaip atitinkami veikiamieji (plg. § 7), gali reikšti ir rezultatinę būseną, susidariusią dėl ankstesnio pasyvinio antraeilio veiksmo. Pyz.:

Ona užaugo Želvio namuose nemačiusi vaikystės, nuo pat pirmosios jos dienos už duonos kąsnį įkinytą į darbą. CvR III 30. Arklys stovi pažabotas. Kp. Bernai su mergoms tik erzinasi, juokiasi, o linai stovi nebruktini. Rdm. — Ir salyklas liko nepadiegtas, — dejavo senis. BaltPV I 269. Bet štai pasibaigė Riešutynė, praretėjo miškas, ir ilgas pilkas, iš vienos pusės medžių šešeliais nuklotas, pa- sirodė protekėj vieškelis. VienR I 173. Sunkios ir tamsios buvo varno min- tys, kaip pati žemė, kuri gulėjo sumirkytą vėlyvo rudens liūčių. CvR II 33. Vyrai tyliai prieina, nepastebėti laukia. GrušD 95.

§ 17. Kaip es. I. nev. dalyviai, žymintys antraeilį veiksmą, santykiaują su pudsalyviais, taip atitinkami būt. I. nev. dalyviai — su būt. k. I. veik. dalyviais. Jie turi panašias laiko bei veikslo reikšmes ir skiriasi rūšimi. Būtojo laiko veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių santykis matytikad ir iš šių pavyzdžių:

Ponas, nė valandėlės nesvarstęs, godulio suimtas, pašoko ir apkabino aukso maišą, šaukdamas. CvR V 111. Vilkas, gerai išpertas, nutraukęs uodegą, pabėgo. BsP III 310. Paleista ganykloje, Syvoji, tik pamacius toli vežimą ar besiganančius arklius, pasileisdavo per laukus lyg pakvaišus. Cvr II 59. — Nežinau, kurtau ir lenda! — sako Simukas karvei, bet toji apsilaižiusi imasekioti paskum jį ir, tokiu būdu išpaikinta, tik ir žiūri į daržą. CyR II 11.

Atributyviniai-predikatyviniai būt. I. nev. dalyviai nuo atitinkamų būt. k. I. veik. dalyvių skiriasi ir daug siauresne vartosenos sfera (plg. § 15).

Antra vertus, santykinės laiko ir dažniausiai veikslo reikšmės pagrin-
du būt. 1. nev. dalyviai priešpastatomi es. 1. nev. dalyviams. Es. 1. nev.
dalyviai žymi antraeilį veiksmą, bent tam tikrą laiko tarpą trunkantį

drauge su pagrindiniu veiksmu. Būt. l. nev. dalyviai žymi ankstesnį užbaigtą veiksmą. Plg.:

Bet šis plakamas nė ai nepasakė, o paleistas vėl savo darbą dirbo. Val (DŽ I 26). *Skubinamas nekepa, užmirštas sudega.* R₁ 73 (DŽ II 251). *Žento baramas, eik pro duris, sūnaus baramas, lipk ant pečiaus.* An. — *Sūnaus bartas — lipk ant pečiaus, žento — eik pro duris.* Pl.

§ 18. Iš atributyvinų-predikatyvinų dalyvių vardininko ir pusdalyvių vartojimo apžvalgos matyti, kad šios formos yra priešpastatomos dviejų santykinių laiko reikšmių ir dviejų rūšies reikšmių pagrindu. Juų koreliaciją galima pavaizduoti šia schema:

Atributivinė-predikatyvinė vartosena

Vienalaikišumo reikšmė		Ankstesnio (dažniausiai užbaigto) veiksmo reikšmė
Aktivinė reikšmė	pusdalyvis	būt. k. l. veik. dalyvis
Pasyvinė reikšmė	es. l. nev. dalyvis	būt. l. nev. dalyvis

Atributiviniai-predikatyviniai dalyviai savo tarpusavio santykiais gerokai skiriasi nuo atributyvinų dalyvių, kurie yra priešpastatomi trijų laiko reikšmių ir dviejų rūšies reikšmių pagrindu.

Atributivinė vartosena

Esamojo laiko (vienlaikišumo) reikšmė		Būtojo laiko (ankstesnio veiksmo) reikšmė	Būsimojo laiko (vėlesnio veiksmo) reikšmė
Aktivinė reikšmė	es. l. veik. dalyvis	būt. k. l. veik. dalyvis	būs. l. veik. dalyvis
Pasyvinė reikšmė	es. l. nev. dalyvis	būt. l. nev. dalyvis	būs. l. nev. dalyvis

Palyginę šias schemas, matome, kad pusdalyvis, visiškai neturintis koreliacinių ryšių su atributiviniais dalyviais, atributyvinų-predikatyvinų dalyviųvardininko formų tarpe funkcionuoja kaip pilnateisis sistemos narys su dviem semantiniai skiriamaisiais požymiais: vienalaikiškumo ir veikiamosios rūšies reikšmėmis.

III

§ 19. Lietuvių kalbos dalyvių antraeilio veiksmo reikšmė yra parremita iš vienos pusės jų morfolagine prigimtimi — veiksmažodinių ir vardažodinių kategorijų sąveika, — o iš kitos pusės — dvilypiais sintaksiniais ryšiais sakinyje. Bet šiai reikšmei padeda išryškėti ir kitos sąlygos, iš kurių atskirai paminėtina pozicija, išskyrimas ir išplėtimas priklausomais žodžiais.

a) Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai sakinyje paprastai eina šalia tarinio ir tuo skiriasi nuo atributyvinių dalyvių, kurie linkę šlietis prie veiksnii ar papildiniu einančių vardažodžių bei įvardžių. Būdingiausia antraeilį veiksmą žymintių dalyvių bei dalyvinių konstrukcijų (D) pozicija sakinio veiksnio (V) ir tarinio (T) atžvilgiu yra tokia: V — D — T (pvz.: *Ponas a t ė s nučiupo jo taukus ir prario*. BM 29). Sakinio veiksnys gali būti neišreikštas ar numanomas (pvz.: *P a ē m ė s apynasrj, parvesk arkli*. Skd), o tarp dalyvio ir tarinio gali įsiterpti pastarojo papildiniys ar aplinkybė (pvz.: *Motina, mergaitę a p k a b i n u s i, kūlvertina išbėgo į virtuvę*. SimonOBT 42). Dažnai pasitaiko ir pozicija D — V — T (pvz.: *Dar kartą a p ž v e l g u s i laukus, moteriškė jėjo pirkion*. CvR III 105). Tokiais atvejais dalyvis, ypač neišplėstas, neretai turi ypatybės reikšmės atspalvį (žr. § 1). Visiškai skirtingą vaidmenį dalyvio reikšmei turi pozicija V — T — D. (*Pamatysi, ant ko jūs be-kabinsit liežuvį, manęs n e b e t e k u s i o s?* ŽemR II 338). Šioje pozicijoje dalyvis paprastai esti itin glaudžiai siejamas su tariniu (žr. § 7). Pozicija T — V — D (— *Štai, štai!* — *šaukia merginos, p a m a č i u-s i o s vanagą*. CvR II 56) pasitaiko palyginti retai, o pozicija T — D — V yra visai nebūdinga. Apskritai, dvilypiai antraeilį veiksmą žymintių dalyvių sintaksiniai ryšiai su veiksniu ir tariniu geriausiai išryškėja, kai dalyvis eina tarp jų abiejų ar bent prieš tarinį.

b) Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai, išplėsti priklausomais žodžiais, dažniausiai eina išskirtinėmis sakinio dalimis. Intonacinis išskyrimas pabrėžia ir dar labiau iškelia aikštén tokų dalyvinių konstrukcijų predikatyvumą ir suteikia joms ryškų papildomo teigimo ar neigimo atspalvį. Tam tikrais atvejais (pavyzdžiu, kai išplėstas dalyvis eina prieš sakinio veiksnį) intonacinis išskyrimas turi lemiamą vaidmenį antraeilio veiksmo reikšmei išryškinti. Palyginkime šiuos sakinius:

P a l e i s t a s iš tvarto, ponas atėjo pas pačiąq. BsP III 303. — Vietomis jau visai n u n u o g i n t o s kalnelių viršūnės juodavo tarp laukų. Gud-GuzKIT 566.

Jeigu pirmojo sakinio dalyvinę konstrukciją *paleistas iš tvarto* pasakytume neišskirtine intonacija, paverstume ją atributyvinės reikšmės išplėstiniu pažyminiu. Tuo tarpu antrajame sakinyje išskirdami atributyvinę dalyvinę konstrukciją *vietomis jau visai nunuogintos*, tuo pačiu suteiktume jai antraeilio veiksmo reikšmę. Ypač didelį vaidmenį antraeilio veiksmo reikšmei intonacinis išskyrimas turi tada, kai dėl savo pozicijos ir morfologinių bei leksinių ypatybų dalyvis gali būti suprastas dvejopai (plg. § 1 cituotus pereinamojo tipo pavyzdžius).

Tačiau išskirtinių ir atributyvinių-predikatyvinių dalyvių sąvokos toli gražu nesutampa. Pirmiausia, išskirtinėmis sakinio dalimis gali eiti ir atributyviniai dalyviai, dažniausiai išplėsti kitais žodžiais, pvz.:

Kalnuoti atkrančiai, a p a u g ė krūmais, gražiai mainési šviesesniu ir tamseiniu žalumu. ŽemR I 132. *Bet iš mūs valgius, lietuviškai p a d a -r y t u s, tūls išdykėlis nenauds išpeikt nesibijo.* DonR 51.

Antra vertus, antraelio veiksmo reikšmės dalyviai, eidami vieni, neišplėsti kitais žodžiais, dažnai neišskiriami pauzėmis (rašomojoje kalboje — skyrybos ženklais). Vis dėlto ir tokiais atvejais jie turi specifinę balso tono bei spūdžio moduliaciją, skiriančią juos nuo atitinkamų atributyvinių dalyvių. Pvz.:

P a s i b ē g i n ē j ė s berniukas sugrižo ir, išgirdės senelį pasako- jant, išsitiesé šieno pradalgėje. CvR III 192. *P a b u d ē s dar jis kokią valandą padrybso, paskui tik keliasi.* Gs.

Visiškai neskiriama intonacijos priemonėmis dauguma rezultatinę būseną žyminčių dalyvių, artimai susijusių su tariniu (pavyzdžius žr. §§ 7, 14, 16).

c) Dalyvio išplėtimas priklausomais žodžiais taip pat sudaro palankesnes sąlygas antraelio veiksmo reikšmei išryškėti. Būdamas neišplėstas ir nesudarydamas išskirtinės sakinio dalies, dalyvio vardininkas yra paliginti labiau linkęs sudaryti arba atributyvinius, arba predikatyvinius žodžių junginius. Daug savarankiškesnį vaidmenį sakinyje paprastai turi išplėstinės dalyvinės konstrukcijos, į kurias gali įeiti ištisi šalutiniai sakiniai. Pvz.:

Bene dėl to ir verkia motina, prisiminusi, kad nebeturi téviškés. SimonOBT 26. *Susilaikė Veronika, lengviau atsiduso netoli šventosios vietos ir, apsi dairiusi, ar nėra ko ant vieškelio ir po kryžium, išlindo iš po medžių.* VienR I 174. *Ale tas sūnus, paklaustas, kur jis buvo, sako.* BsP II 130.

IV

§ 20. Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai, žymėdami antraelį sakinio veiksmą, kartu dažnai nusako ir jvairias pagrindinio veiksmo aplinkybes. Tokie dalyviai, ypač išplėsti priklausomais žodžiais, savo reikšmė gali būti artimi šalutiniams laiko, priežasties, sąlygos ar nuolaidos sakiniams.

Pusdalyviai eina pilnateisiais aplinkybes žyminčių atributyvinių-predikatyvinių dalyvių vardininko formų koreliatais ir santykiauja su jomis taip pat, kaip § 18 aptartais atvejais. Todėl greta aplinkybinės reikšmės dalyvių vardininko formų žemiau pateikiame ir atitinkamų pusdalyvių pavyzdžiai.

Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai ir pusdalyviai labai dažnai vartojami asmenuojama veiksmažodžio forma žymimo veiksmo laiku nurodyti.

Pusdalyviai: *E i d a m a s* pasiimk lazdą — jų šuva abuojas. Sv. *D a u ž d a m a s* maniau, kad daugiau ataduš. Kp. *Prisidaryk langą g u l d a m a s*. Grg. *Kas nedūko ž e l d a m a s*, tas uždūks ž i l d a m a s. Kp. *Darbą d i r b d a m a s*, nežiūrėk, kur varnos lekioja. Ppr 32. *V a ž i u o d a m a s* balomis, saugokis neužšalusiu akių. Škn. *Z i ū r e d a m a s* į kokį nors danguje besivartanti paukštį, galvodavau apie ateities žygius. CvR II 47. *Bijok vilko*, *e i d a m a s* miškan, tai ir kiškis išgąsdins. Kp.

Būt. k. l. veik. dalyviai: *S u š i l e* mes toliau keliausim, juk vilko namų nesugriausim. CvR V 119. *P a r e j e s* kiekvienas žiūri, kad tik kur nuvirtus užmigti. KrėvŠP 140. *Tokią tvarką* jis rado a t v a ž i a v e s, ir jam neatėjo galvon, kad ją reikia pakeisti. KrėvR 8. *P a b a i g e s* dvare dienas, galėjau ir sau ką prasimanyti. Grž. *Apynius n u r i n k e*, apynojus paklokit ant tako, kad nebūtų šlapia. Ėr. Vieversys nustoja giedot, guba p a m a t e s (per rugiapiūtę). Kp. *Vilkui kojos n e p a d a u ž e s*, netark, kad raišas. Dauk (DŽ II 229).

Es. l. nev. dalyviai: *Kad neverksi č e p č i u o j a m a*, verksi, vyro š u k u o j a m a. Sln. *Nei darbui dirbti, nei gyvuliams ganyti* Saulius darësi nebetinkamas. *P r a š o m a s* dirbs, bet nepabaigs, *l i e p i a m a s e i s*, bet nenuveis. VaižgP III 121. (Jonas) nieko aplinkui nemato ir net š a u k i a m a s neatsiliepia. BaltPV I 66. *Tau pamiegoti reikia*, pats mačiau, kaip alpuliuoji, ž a d i n a m a s rytais. BaltPV I 60. *Malūnq ar miestą pasiekti* (gyventojai) bandė tik kruvino reikalo s p i r i a m i. CvR III 105. *Žmogus galą d a r o m a s tegalėjės tenai mokti*. DB 111.

Būt. l. nev. dalyviai: *Šuo Pliuškis retai, ir tik p a p r a š y t a s, drįsdavo* įeiti į kambarį. CvR III 155. *Vežėjas iš pradžios atsikalbinėjo*, bet, galutinai p r i s p i r t a s, turėjo parodyt. BsP II 96. *Senas vynas, s u p i l t a s į naują butelį*, dar neįgyja naujo skonio. VenclEV 11. *Vagis, smarkiai s u i m t a s, tuož prisipažsta*. Sln. *N u v e s t a s* pas karalių, bernas pasakė, kad jis ir jo draugai sutinka atliliki tris sunkius darbus. CvR V 33.

§ 21. Su laiko reikšme yra artimai susijusios ir priežasties, sąlygos bei nuolaidos reikšmės.

a) P r i e ž a s t i e s reikšmė.

Pusdalyviai: *Kad įkaitau b e b ē g d a m a s*, net prakaitas išmušė. Vv. *Tėvas muša vaiką mylēd a m a s*, o svetimi nekėsdami. An. *Viens paklydo nezinod a m a s*, antras jo ieškod a m a s. Sim (DŽ I 137). *Katinas, turėd a m a s* geras akis, pamatė miške žiburi. LTR. *Vilniuj gyven d a m a s*, negaliu su tévais žodžiu pasikalbėti, tik laiškais susižinau. Sn. *Per dienų dienas* nieko n e d i r b d a m a, ji turi net per daug laiko. SimonVK I 9. *Ligonis, silpnas b ū d a m a s*, negal paeiti. Kr (DŽ III 60).

Būt. k. l. veik. dalyviai: *Nevertą pagyręs*, turėjau dideli aki-brokštą. Sr. *Nevalgo svotelis kiaulienos*, įsigeidęs kumelienos. NS 821. *Ziemą n e s u s p ē j e*, vasarą parvezžem visus atlikelius medžius iš miško. Grž. *Jaunystėj išsi d a u ž e s*, ramus buvo suaugęs.

Jnšk. Karšto n u d e g e s, ir ant šalto spiauna. Pln. Dar niekad gyvenime tiek daug mėsos neturėjusi, senutė visai jos netaupė. CvR V 59. Gustis godžiai griebési valgio, kaip išalkęs vilkas, tačiau menkai tesu-valgė, a t p r a t e s sočiai privalgyti. VaižgP II 244.

Es. l. nev. dalyviai: Ožys k e i k i a m a s tunka. MZ I 186. Akmuo vis r i t a m a s neapželia. Pn. Ir ankštas nertinis benešioja m a s išbliursta. Vvr. Dvaras, niekieno n e p r i ž i ū r i m a s, visai išgriuvo. TŽ III 323. Šuva, dažnai k a i k i n a m a s, ėmė abuojéti. Sl. Jau ir taip šviesūs Mikučio plaukai, nuolat prausiam i lietaus ir s v i l i n a m i saulės, nubluko. CvR III 137. Lepinamas namie, kaip visų mažiausias, (Aleksys) priprato viešpatauti ir ko užsigeisdamas stačiai reikalauti. VaižgP III 10.

Büt. l. nev. dalyviai: Miške medžiai p a b r a z d u o t i nudžiūsta. O (DŽ I 839). Ažuolas juodėja a p g e n ē t a s. Šts. Per lauką e i t a s, vėjelio p ū s t a s, to raudonas veidelis. Jabl (DŽ II 771). Kautynių į k a i t i n t a s, aš nepastebéjau, kas vyksta aplink. Tsp (DŽ V 80).

Kaip matyti iš pavyzdžių, priežasties reikšmė iškyla bendresnės vienlaikiškumo ar ankstesnio veiksmo reikšmės fone. Ją dažniau turi išplėstos dalyvinės žodžių grupės, einančios prieš sakinių tarinį. Kai dalyvis neturi priklausomų žodžių, priežasties reikšmė jaučiamā silpniau.

b) S a l y g o s reikšmė.

Pusdalyviai: B ē g d a m a s vis pribégsci galq. Ds. Gyvendam i vis kada pasimatysim. Grž. Kiaulės akis t u r ē d a m a s, visur ił̄si. Kps. Daug b e n o r ē d a m a s, nieko negausi. Prk. Kaip pamokysi kitus, pat-sai nieko n e m o k ē d a m a s? SimonVK I 185. Kas ir žmonės mes bebūtume, į tokį vargą l e i s d a m i. LzPR II, 74. N e n o r ē d a m a s apsigerti, nē ragauti neragauk. VP 33.

Büt. k. l. veik. dalyviai: Jaučiaus toks apleistas ir toks nesveikas, kad s u m a n ė s, regejos, gyvas būčiau žemėsna lindęs. BilR I 209. Primanius šaukštę paskandytų. Plv.⁸ Pasidési, pasidési, kurgi dė-sies n e p a s i d ē j ė s. BaltPV I 18. Pasakoju tam, kad tave kiekvie-na merga aplink pirštą p a n o r ē j u s apvyniotų kaip siūlq. KrèvR 150. Ką darysiu n e d e j a v ė s — žadu dukrą duoti. Grž. Tur būt, sviete vie-tos neradai, l i n d ē s čia į tą peklą, mūsų dvarq! ZemR I 325. I dumbla k r i t ė s, sausas nekelsi. Krp. Saves n e p r i g a v ė s, antro nepamylēsi. Šts. Aketén p a t e k ė s, kailiniai nesirūpink. Ndz.

Es. l. nev. dalyviai: Suges lašinai n e v a l g o m i. BaltPV I 36. Kuo vaikai išaugs n e b a u d ū i a m i. Lp. Genamas bék, duoda-m a s imk, m u š a m a s tylék. Vkš.

Büt. l. nev. dal.: Sudriks ta knyga n e a p t a i s y t a. J (DŽ II 493). Taip drengia, kad nē šuo i š v a r y t a s neitų. Alvt. Druska, kiek reikia i n d ē t a, gardina, p a d a u g i n t a — gadina. Vj.

Salygos reikšmę dalyviai paprastai turi apibendrinamuose sakiniuose, kurių tariniu eina būsimojo laiko, tariamosios arba liepiamosios nuo-

⁸ Plg.: K a d p r i m a n y t u, šaukštę origirdytų. Mrk, Rm, Dkš.

sakos veiksmažodžiai. Dalyvis, kuris gali būti tiek išplėstas, tiek ir neišplėstas, dažnai esti su neiginiu. Tarp neveikiamųjų dalyvių, kurie šia reikšme tik retkarčiais tevartojoami, gana būdingos konstrukcijos su dalyviu *dėtas*. Pvz.:

Zose dēta, aš nė skersa nežiūrėčiau į tą Topyli. ŽemR I 121. *Ir ji Petrone dēta ne kitaip pasielgtu.* ŽemR II 215. *Aš, vyru dēta, tokios pačios nepriimčiau.* J (DŽ II 308). *Tavimi dētas, aš būčiau kitaip pasielgęs.* Jabl. *Tavo dētas, aš būčiau spiovęs į akis.* Skd. *Už to aplėpausio aš, jos dēta, neičiau.* Ss.

c) Nuolaidos reikšmė.

Pusdalyviai: *Bégi žmogus ir nepamabégdamas, eini nepamėidamas, ir vistiek nieko neturi.* KrėvSP 273. *Sédi Džiugas...* su mažais vaikais ir galvoja, nieko nesugalvoda mamas. CvR V 54. *Bet mergaitės, pačios dar priivalydamos auklių, jau iš lopų margas sau lėles madaravo.* DonR 30. *Patsai verkdamais, jis ramino ir guodė Grętę.* SimonVK I 207. *Keista, kaip mudu, būdami įvairiausią pažiūrą ir būdų, susijungėm.* VienR I 212. *Cia dabar vienas karalaitis, nebenturėdamas tévo ir tikros močios, bet močeką turėjo.* BsMt II 105. *Visoki karaliai, turėdamai mažiaus kariumenės, mane pergali — užkariauja.* Dkš (BsP II 82).

Būt. k. l. veik. dalyviai. *Ieško nepametęs.* Dbk. *Akimirksnį te padirbėjęs, gavo didelį užmokesnį.* Sr. *Žmogus, dantis nuedęs, proto neigauni.* Slnt. *Tokį kelią nuedjus, tik kojas įbaudžiau.* Zp. *Aš neilstu, nuo rugių lysvės parėjusi, ko tu ilsti?* Skr. O šitas (ponas): *čia gimes, čia augęs, šitų dirvonų duona išmitęs, neišgali, nemegsta apžioti gimtinio žodžio!* LzPR II 16. *Valsčius, jokios naudos Niaurai nedavęs, paliko betgi jo bude nebeišdildomą démę.* VaižgP III 48. *Tame malūne dirbo malūnininkas, kurį baisiai įsimylėjau, jo dar nemaciūs.* SimonOBT 183.

Es. l. nev. dalyviai: *Užgriuvo kalneliai negriaujami, palinko liepelė nelenkiama.* JV 912. *Verks mano tévelis nevirkdomas.* JV 460. *Nekviečiamas, nevadinas visur eina ir pareina.* Ds. *Kas nedaramas pasidaro?* JablRR 304. *Sūrį pagriebiau neduodamas.* J (DŽ III 591). *Apyniai augo tenai nediegiamai.* Dauk (DŽ I 111). *Laimėjo tie, kurie (337) mušamai ir vaikomi išsaugojo širdyje pasiryžimą toliau kovoti ir kada nors, gal ir negreit, laimėti!* Myk-PutS 337—338.

Būt. l. nev. dalyviai: *Našlaičio galvelė gludi nesukuočia.* NS 1317. *Juodasis varnelis tas juods nedazytas.* KlvD 160. *Kelsiuos rytelį nepamabūdintas, dirbsiu darbelį neparūpinta.* NS 175. *Juodvarnėlis juodas nedarytas.* NS 104. *Aviną duotas, dar gaidžio greibia.* Kv.

Sakiniuose su teigiamos formos tariniai nuolaidų dažnai žymi neigiamos formos dalyviai, ir atvirkščiai. Nuolaidos reikšmė čia jaučiama dėl dalyvio ar dalyvinės konstrukcijos ir likusios sakinio dalies turinio

priešingumo, bet dažniausiai esti gana neapibrėžta. Norint ją aiškiau nusakyti, diferencijuoti, vartojami jungiamieji žodžiai *ir*, *nors*, *nors ir*.

§ 22. Aplinkybes žyminčiose konstrukcijose paprastai išlieka dalyvių bei pusdalyvių formoms būdingos santykinės laiko reikšmės. Tik tada, kai priežastingumo ryšiai ypač pabrėžiami, pagrindinio ir antraelilio veiksmo laiko santykis kartais jaučiamas silpniau. Tokiais atvejais būt. k. l. veik. dalyvių ir pusdalyvių semantinis priešpastatymas iš dalies niveliuojamas. Plg. būt. k. l. veik. dalyvių ir pusdalyvių reikšmes šiuose sakinuose:

Prakaito n e p r i d ē j ė s, gero nepadarysi. Dauk (DŽ II 303). — *Seną daiktą p i r k d a m a s, antratiek už taisymą pridësi.* Gs.

Beprotiškai padaryčiau, už p u o l ė s tokį žmogédru gaują. Š (DŽ III 168). — *Sunkiai nusidéčiau, kitaip m a n y d a m a s: tévai buvote man, našlaičiu!* LzPR II 64.

Aplinkybinės reikšmės kartais turi įtakos ir dalyvių veikslui. Antai butojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai, žymintys priežastį, sąlygą ar nuolaidą, dažniau, negu kitais atvejais, yra daromi iš nepriešdėlinių veiksmų žodžių ir neturi jvykio veikslų reikšmės. Pvz.:

S t o v é j ė s arti kelio, Vitkaus šulinys buvo mègstama kaimo merginu vieta. CvR III 223. Aš tai vis žinau, tiek metų jau j o d i n é j ė s ir ant baudžiau daug visokių ašarų m a t ė s. DonR 132 (Priežasties reikšmė). *Vandenį g è r ė s, nebūsi girtas.* Rr. *Ne savuoju j o j ė s, ir klane nusési.* Sim (Sąlygos reikšmė). *Zmogus, iš medžio išdribës, pasils, o aš, tiek kelio é j ė s, nepasilsésiu!* Ėr. Skersai išilgai é j ė s, nerastume kito tokio globéjo! LzPR II 90 (Nuolaidos reikšmė).

§ 23. Zymédami antraelilį veiksmą ar iš jo kylančią veiksnio būseną, dalyviai bei pusdalyviai dažnai paaiškina ir pagrindinio veiksmo pobūdį.

Pusdalyviai: *Ką tévelis sudéjo d ū s a u d' a m s, tai sūnelis prarado klykaudamas.* Ppr 245. *Pramyniau takelį b e v a i k š c i o d a m a s, sulaužiau tiltelį b e j o d a m a s.* LTR. *Katrę su visa kuo sutiko t y l é d a m a.* SimonVK I 136. *Jautis, kaip girdi, sau vargdamas pašara pelno.* DonR 36. *Namie sutiko jas Grigas, piktais žvaigruodamas.* KréVR 31. *Steponas Brička godžiai rūkė, pro nosį leisdamas dūmus.* VenclGD 398.

Būt. k. l. veik. dalyviai: *Užsimetė velnias akmenų maišą ant pečių ir eina persigembės.* Pšš. *Katė susigaužus slinksta prie pelės.* Tr. *Rozalija sédėjo šalia manės, placių išskėtus alkūnes.* BaltPV I 37. *Palengva, susimąstęs žengdavo jis...* Maš (DŽ I 190). *Bet Šnairiuks, zūbus ištēmės, birbino vamzdį.* DonR 69.

Es. l. nev. dalyviai: *Šis balsas girdimas, kai antys nebaidomos lesinėja ar plaukioja kokiamе nors ramiame ezero užkampyje.* IvanLP II 88. *Kas savaitė, kokios nors mergytės vedama, éjo jinai iš kiemo per savo sodžių.* BilR I 243. *Mergaitė augo skurde, visų pajuokiamą, pravardžiuojama, nekenčiamą.* Myk-PutS 26.

Būt. I. nev. dalyviai: *Kitų pažistamų berniukas varžesi, stengesi prasmuki pro juos n e p a s t e b ē t a s.* AvyžlSK 41. *I tvorą a t r e m t a s, stovėjo botagas, o rankoje berniukas laikė seną kalendorių.* VenclR II 17—18. *Riekėmis s u k r a u t i, gulėjo pyragai.* SimonVK I 11. (Plg. dar §§ 7, 14, 16 cituotus pavyzdžius).

§ 24. Čia suminėtos reikšmės, kurias gali turėti sakinyje atributiviniai-predikatyviniai dalyviai bei pusdalyviai, nėra aiškiai diferencijuotos. Tieki literatūrinėje, tiek ir šnekamojoje kalboje labai dažnai randame sakinių, kuriuose dalyviai turi kelių aplinkybinių reikšmių atspalvius arba gali būti interpretuojami įvairiai. Pavyzdžiu, sakinyje *Duksliais kailiniaiapsivilkęs, nesušalsi* (Svn) dalyvis su priklausomais žodžiais nurodo ne tik laiką, bet ir sąlygą, o taip pat paaiškina pagrindinio veiksmo pobūdį. Laiką ir priežastį kartu žymi dalyvinė konstrukcija sakinyje *Korių akys, prineštos medaus, užako.* J. Tokios konstrukcijos įgalina pagrindinio sakinio veiksmą apibūdinti tuo pačiu metu iš įvairių pusų, aiškiai nenurodydamos kurios nors vienos jo aplinkybės. Pvz.:

Laiko-priežasties reikšmės: *Troboj b ū d a m a s, žmogus blykšta.* Kp. *Prisipykės, prisibarės kelyje, į pabaigą kelionės senis jau gerokai atvėso.* VaižgR VII 191. *Patyręs tiek skriaudos, vokietis rimitai nusprendė žemaičiui atkerštyti.* CvR V 66. *Rasos atgirdyt i, visi daiktai linksminasi.* PG (DŽ III 333). *Trys beplakami numirė.* ZemR II 17.

Laiko-priežasties-sąlygos reikšmės: *Pats alkanas b ū d a m a s, alkano nepapenėsi.* Pnd. *Gavęs dovaną, prasidžiunga žmogus.* Simon DŽ II 741. *Nenumirsite suvalge, bet atsidarys jums akys.* Val (DŽ II 200).

Laiko-sąlygos reikšmės: *Ieškodam i jo neberasite, šaukdami nebeatsišauksite, laukdam i nebesulauksite!* ŽemR II 49. *Blogai pasielgęs, nenusimink, gerai pasielgęs, nesigirk.* TŽ III 38. *Dar ne tai išgirsite, ilgiau su juo pakalbėjė.* KrėvŠP 13.

Sąlygos-būdo reikšmės: *Palengva eidama s, toliau nueisi.* Ppr 223. *Lig pažasčių išibrideręs, prieš vandenį čia nepabrisi.* Grg.

Nuolaidos-būdo reikšmės: *Tačiau vieną rytą, nebeapsikėsdama, kad aš vis paskutinė, atskéliau nežadinta.* SimonNTP 20.

Laiko-nuolaidos-būdo reikšmės: *Ar aš kvailas, kad niekieno neverčiamas, eitau ten, kur man, kaip žmonės sako, bus ne visai gerai.* KrėvR 257.

§ 25. Lietuvių kalbos dalyvių aplinkybinės reikšmės nėra gramatiizuotos ir neturi apibrežtų raiškos priemonių. Pozicija, santykiai su sakinio tariniu, dalyvio veikslas ir kitos formalios sąlygos kartais padeda vienai ar kitai reikšmei labiau išryškėti, bet neturi lemiamo vaidmens. Visos aplinkybinės reikšmės pirmiausia priklauso nuo dalyvio ir į dalyvinę konstrukciją įeinančių kitų žodžių leksinės reikšmės, nuo viso sakinio turinio ir nuo konteksto. Žymėdami pagrindinio veiksmo laiką, priežastį, sąlygą, nuolaidą ar paaiškindami jo pobūdį, dalyviai išlaiko dvilipius sintaksinius ryšius su veiksniu bei tariniu ir antraeilio veiksmo

arba būsenos reikšmę. Taigi, dalyvių vartojimas įvairiomis tariniu žymimo veiksmo aplinkybėmis nusakyti yra sudėtinė atributyvinės-predikatyvinės vartosenos dalis.

V

§ 26. Prie atributyvinės-predikatyvinės vartosenos šliejasi ir keletas ypatingesnių būt. k. l. veik. dalyvių vartojimo atvejų.

a) Būt. k. l. veik. dalyvis, betarpiskai jungiamas prie tos pačios šaknies veiksmažodžio, pabrėžia jo žymimą veiksmą. Pvz.:

Kokia rūsių yra daugybė, jog eisi ē jės visą dieną, ir dar nesibaigs prirausti žemiu rūsiai. Blv (DZ II 771). *Eina ē jės ir vis čia.* PP 330. *Ko eiti b e ē jės, aš vilkte velkuos.* Blv (DZ II 771). *Lakstyk b e l a k s ē i u s i.* ŽemR₁ III 31. *Kaip tu gėrei g ē r ė s, ir girtuosi, ir nuo galvos kepurę parduosi.* JV 46. *Gerk g ē r ė s brolyti, dūmok ir namo.* JD 72. *Dirbsi d i r b ė s, o po darbo galési pasilséti.* BsMt II 16. *Pabus p a b u v ė s, o paskui kokią norés, tokią pasiūms.* Skr.

Tokiomis pačiomis aplinkybėmis pavartoti pudsalyviai taip pat pabrėžia veiksmažodžio asmenuojama forma žymimą veiksmą ir savo reikšme yra artimi atitinkamiems būt. k. l. veik. dalyviams. Pvz.:

Mergele mano, mano jaunoji, eik e i d a m a už manęs. BsO 110. *B ē g d a m i b ē g a m per tas mynes.* Pžt 63. *Dirbk d i r b d a m a s, nežiurék, kas kur šneka.* Ds. *Pareit tévužis p a r e i d a m a s, šimtą jungu jaučių parvesdamas.* KlpD 35. *Kukuo gegelé k u k u o d a m a, aukštam beržely tupédama.* JD II 821. *R ē g ē d a m a s regėjau suspaudimą žmonių mano.* GNT Apd 7, 34.

Pabrėžiamosios reikšmės būt. k. l. veik. dalyvių ir pudsalyvių santykinė laiko reikšmė tėra labai silpna ar visai išblankusi, todėl ir jų semantinis priešpastatymas néra aiškiau jaučiamas. Dabartinėje literatūrinėje kalboje tokie dalyviai bei pudsalyviai yra gana neproduktyvūs.

b) Neigiamos formos būtojo kartinio laiko dalyvis, eidamas prie tos pačios šaknies veiksmažodžio liepiamosios nuosakos formų, žymi alternatyvą ir pabrėžia kalbetojo niekais nuleidžiamą veiksmą. Pvz.:

Galvok n e g a l v o j ė s, vis tas pats — reiks, ir eisi. Lp. *Gūžinék n e g ū ž i n é j ė s, vis tiek nesugausi.* Skr. *Alpk n e a l p ė s — to jau tikrai neprialpsi* (negausi). Krtn. *Sék n e s ē j ė s tokius miežius, jei jie pabéga* (neišdygsta arba sunyksta)! Rs. *Gailék n e g a i l ē j ė s — numirusio nebeatgailési.* S (DZ III 25).

Tačiau eidami su būtojo kartinio laiko veiksmažodžiais, neigiamos formos būt. k. l. veik. dalyviai aiškesnės alternatyvinės reikšmės neturi ir, panašiai kaip aukšciau minėti dalyviai be neiginio, tiesiog pabrėžia tarinio veiksmą. Pvz.:

Jos (laumės) audė n e a u d u s ē s, bet nei maž tolyn neparejo. BsMt II 196. *Tas žmogus kentéjo n e k e n t ē j ė s, jau jam kantrybės pritrūko.* ŽemR II 15.

Panašiai gali būti vartojami ir atitinkami pudsalyviai, pvz.: *Būriai žmonių... d ž i a u g ē s i n e a t s i d ž i a u g d a m i.* LzPR III 3.

c) Junginiuose su kitos šaknies (dažniausiai liepiamosios arba triamosios nuosakos) veiksmažodžiais neigiamos formos būtojo kartinio laiko veikiamasis dalyvis žymi kalbėtojo nepageidaujamą, draudžiamą ar tiesiog tarinio veiksmui priešingą veiksmą. Pvz.:

Nutilk tuoju n e ž l i u m b e s, be tavo ašarų linksma! BaltPV I 59.
Tylék n e b u r b é j e s, vis tiek nieko nepelnysi. Vkš. Eik valgyt, n e d ū-
l i n e j e s po sodą. Ūd. Eik vidun, ore nedrungės. Vj. Kelkis n e g l ū-
d o j e s. Jn. Geriau ieškok tinklo n e d e j a v e s. Blv (DŽ II 262). Eik
sau, n e b l i n k ķ i o j e s durų. Klvr. Mesk tą birbynę n e b i r b i n e s
man čia po ausia. Gs. Paleisk n e g n i a u ž e s katę. Šn. Sučiaupk burną
n e a u š i n e s. Grž. Eik pirkion, n e s t o v e j e s už adverijos! Mrs.
Lipk ant lovos n e s i b l a u s e j e s! Rdm. Tu, motin, palauk n e s i-
s p i a u d ž i u s... KrėvR 18. Vakarienės duok n e ž l i u m b u s! KapsAA
97. Eitum prie darbo n e s i k a m š e s! Rs. A kad tu paspringtum, šunim
n e l o j e s! Lnkv. Ar nutilsi n e a m č i o j e s. Grž. Kodėl pasivélinai.
su kitais drauge n e a t e j e s? LzPR II 92.

Tokie būt. k. l. veik. dalyviai taip pat neturi aiškesnės laiko reikšmės ir nėra priešpastatomi pusdalyviams. Pusdalyvių formos savo ruožtu retkarčiais irgi gali turėti nepageidaujamo ar draudžiamo veiksmo reikšmę, pvz.: *Ak kad jūs pastotumėt varnais, ne mano vaikais b ū d a-
m i!* Jrk (DŽ I 995).

Cia nurodytais atvejais (a, b ir c) vartojami abiejų veikslų būt. k. l. veik. dalyviai. Jie nerodo ankstesnio užbaigto veiksmo ir savo reikšme yra artimi toms asmenuojamoms veiksmažodžio formoms, su kuriomis yra siejami. Eidami su liepiamosios nuosakos veiksmažodžiais, jie reiškia liepimą, įsakymą, su būsimojo laiko veiksmažodžiais — ateities, numatomą veiksmą ir pan., plg.: *Sakyk jam n e s a k e s — nuleidžia pro ausis.* Jnšk. — *Atbuleikiui sakyk n e s a k y k, ans vis savajį dirba.* Vvr. Taigi šie dalyviai jau yra gerokai nutolę nuo kitų 'atributivinių-predikatyvinių dalyvių ir priartėję prie predikatyvinės.

§ 27. Pereinamoji grandis tarp atributivinės-predikatyvinės ir predikatyvinės vartosenos yra dalyvių vardininko formų konstrukcijos su dalelytēmis, santykiniais įvardžiais ir kitais jungiamaisiais žodžiais. Vie nose iš jų jungiamieji žodžiai (ypač dalelytės) tik precizuoja dalyvio ap linkybinę reikšmę, iš esmės nekeisdamos jo vaidmens sakinyje, pvz.: *Ugnis dega i r n e k u r s t o m a.* Sim. *Čia vėl, v o s s u g r i ž e s* nuo svetimųjų arklių, kumeliukas įsinarplioja į tinklą. CvR II 63. Kitose ypač išryškėja dalyvio veiksmažodinės ypatybės, ir jis virsta asmenuojamų veiksmažodžio formų ekvivalentu, pvz.: *Gera būtų mergiotė, tik džiauna k q tik nutvérusi.* Sml. *Kur žengės, kur ējės Petras apmaudais nesiliovė.* ŽemR I 204. Kiek kitokie yra ir šių dalyvių santykių su esamojo laiko dalyviais bei pusdalyviais. Tokios konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais užima specifinę, gana izoliuotą vietą dabartinės lietuvių kalbos sintaksinių raiškos priemonių sistemoje ir sudaro atskiro tyrinėjimo objektą.

Išvados

1. Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai sudaro atskirą dalyvių vartosenos tipą ir užima tarpinę padėtį tarp atributyvinės ir predikatyvinės dalyvių. Jų svarbiausiai požymiai yra: a) sintaksinių ryšių su vardžiais bei įvardžiais dvilypumas ir b) antraelio veiksno arba būsenos reikšmė. Siai reikšmei išryškėti padeda savitos morfologinės (tranzityvumo, veikslės) bei leksinės dalyvio ypatybės, o taip pat tokios sintaksinės sąlygos, kaip pozicija, išskyrimas bei išplėtimas priklausomais žodžiais.

2. Atributyvinė-predikatyvinė vartosena yra labiausiai būdinga būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių vardininkams ir pusdalyviams, žymiai mažiau — esamojo ir būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių vardininkams. Kitų (pvz., esamojo laiko veikiamųjų) dalyvių vardininko formos atributyvinė-predikatyvinę reikšmę turi tik retose reliktinio arba pereinamojo pobūdžio konstrukcijose.

3. Atributyviniai-predikatyviniai dalyvių vardininko formos pasižymi specifiniais tarpusavio santykiais, skirtingais nuo atitinkamų atributyvinės ir predikatyvinės dalyvių. Jos priešpastatomos dviejų santykinių laiko reikšmių ir dviejų rūšies reikšmių pagrindu. Pusdalyvis, neturintis koreliacinių ryšių nei su atributyviniais, nei su predikatyviniais dalyviais, atributyviniai-predikatyviniai dalyvių vardininko formų tarpe funkcionuoja kaip pilnateisis sistemos narys su dvielem skiriamaisiais semantiniai požymiais: vienalaikiškumo ir veikiamosios rūšies reikšmėmis.

4. Būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių vardininkai pusdalyviams priešpastatomai kaip žymėtos formos su ankstesnio už pagrindinį ir dažniausiai užbaigto antraelio veiksmo reikšme. Tas būt. k. l. veik. dalyvių ir pusdalyvių semantinis priešpastatymas iš dalies neutralizuojamas šiais atvejais: a) kai šių formų santykinę laiko reikšmę susilpnina i pirmą vietą iškilusi priežasties, sąlygos, nuolaidos ar veiksmo rezultato reikšmė; b) kai būt. k. l. veik. dalyvio vardininkas arba pusdalyvis vartojamas asmenuojama veiksmažodžio forma žymimam veiksmui pabréžti.

5. Pusdalyvių koreliacinių ryšiai su atributyviniai-predikatyviniai dalyvių vardininkais veikiausiai nėra pirminiai. Senuosiouose raštuose ir tarmėse randame duomenų, rödantčių, kad atributyviniai-predikatyviniai dalyvių sistemoje pusdalyviai išstumė ir pakeitė anksčiau vartotas esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vardininko formas.

6. Atributyviniai-predikatyviniai dalyviai, žymėdami antraelį veiksmą (būseną), dažnai kartu nusako ir pagrindinio veiksmo laiką, pobūdį, priežastį, sąlygą ar nuolaidą. Šios aplinkybinės atributyviniai-predikatyviniai dalyvių bei pusdalyvių reikšmės yra silpnai diferencijuotos, neturi apibrėžtų raiškos priemonių ir labiausiai priklauso nuo dalyvio (pusdalyvio) ir i dalyvinę konstrukciją jeinančių kitų žodžių leksinės reikšmės, nuo viso sakinio turinio bei konteksto. Žymėdami laiką, priežastį, sąlygą ar nuolaidą, dalyviai bei pusdalyviai išlaiko pagrindinius atribu-

tyvinės-predikatyvinės vartosenos požymius — dvilypius sintaksinius ryšius ir antraelio veiksma (būsenos) reikšmę.

7. Pereinamają grandį tarp atributyvinės-predikatyvinės ir predikatyvinės vartosenos sudaro pabréžiamosios (emfatinės) reikšmės dalyvių bei pusdalyvių konstrukcijos ir konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais.

S A N T R U M P O S

Al	— Alytūs
Alk	— Alksnėnai, Vilkaviškio r. ⁸
Als	— Alsėdžiai, Plungės r.
Alv	— Ąlovė, Daugų r.
Alvt	— Alvitas, Kybartų r.
An	— Anykščiai.
Arm	— Armōniškės, Baltarusijos TSR, Gardino sr., Varenavo r.
Aru	— Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend. Mit grammatischen Anmerkungen von P. Arumaa. Dorpat, 1930.
AvyžISK	— J. Avyžius, I stiklo kalną, Vilnius, 1961.
B	— Lexicon Germanico Lithvanicum et Lithvanico Germanicum... von Jakobo Brodowsky... I—II (LTSR MA bibliotekoje saugojamas rankraštis).
BaltPV	— J. Baltušis, Parduotos vasaros, I, Vilnius, 1957.
BaranAS	— A. Baranauskas, Anykščių šilelis, Vilnius, 1956.
BilR	— J. Biliūnas, Raštai, I—II, Vilnius, 1954.
Blv	— Jono Balvočiaus-Geručio raštai.
BM	— Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, Bd. I: Texte aus dem Weberschen Nachlass herausgegeben von Dr. F. Specht... Leipzig, 1920.
BrP I—II	— Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu... Per Iana Bretkuna... Karaliauciuie... 1591.
Brt	— Bažtininkai, Vilkaviškio r.
BsMt	— J. Basanavičius, Lietuviškos pasakos, I—II, Shenandoah Pa, 1898—1902.
BsO	— Ožkabalių dainos, surinko Dr. J. Basanavičius, Shenandoah Pa, 1902.
BsP	— Lietuviškos pasakos yvairios, surinko Dr. J. Basanavičius, I—IV, Chicago, 1903—1905.
ChB NT	— Versionis Bibliorum in Lingvam Lithvanicam. Tomus VII. Novum Testamentum... Lithvanicā Lingvā donatum (B. Chilinskio biblijos Naujojo testamento rankraštis, paskelbtas leidinyje: Biblia litewska Chylińskiego, Nowy Testament, t. II — Text, wydali Cz. Kudzinowski — Jan Otrebski, Poznań, 1958).
CvR	— P. Cvirkė, Raštai, I—XI, Vilnius, 1949—1953.
Dauk	— S. Daukanto raštai.
DB	— Budę Senoves-Lėtuviū Kalnienū ir Zamajtiū iszrasze Pagal Senowes Rasztū Jokub's Łaukys, Petropilie, 1845.
Dbk	— Debeikiai, Anykščių r.
Dkš	— Daukšiai, Simno r.
DonR	— K. Donelaitis, Raštai, Vilnius, 1950.
DP	— Postilla Catholicka... Per Kūniga Mikaloiv Davksza Kanonika Médniku iž lėkiszko perguldita... Wilniui... 1599.

⁸ Rajonų pavadinimai pažymėti pagal ankstesnį (iki 1962 m.) administracinių padalinimą.

- Ds — Dūsetos.
- DŽ — Lietuvių kalbos žodynas, I—VI, LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Vilnius, 1941—1962.
- Er — Ąriškiai, Ramygalos r.
- Erž — Efžvilkas, Skaudvilės r.
- GB — Die gotische Bibel, hrsg. von W. Streitberg, 2 Aufl., Heidelberg, 1919.
- Grg — Gargždai, Klaipėdos r.
- GrušD — J. Grušas, Dūmai, Vilnius, 1956.
- Grv — Gervėčiai, Baltarusijos TSR, Molodečno sr., Astravo r.
- Grž — Grūžiai, Joniškėlio r.
- Gs — Geistarai (Didvyžiai), Vilkaviškio r.
- Gud-GuzKIT — A. Gudaitis-Guzevičius, Kalvio Ignoto teisybė, Vilnius, 1952.
- IM — L. Ivinskis, Kalendorius arba metskaitlius, 1846—1877.
- IvanLP — T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, Vilnius.
- J — Lитовскій словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русскомъ и польскомъ языкахъ, I—III, Петроградъ, 1897—1922.
- Jabl — J. Jablonskio raštai.
- JablIRR — J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, I—II, red. J. Palionis, Vilnius, 1957—1959.
- JD — Lietuviškos dájnos užrašytos par Antaną Juškevičę... I—III, Kazan, 1880—1882.
- Jnšk — Joniškėlis.
- JV — Lietuviškos svotbinės dájnos, užrašytos par Antaną Juškevičę... Petropylė, 1883.
- K — Littauisch-deutsches Wörterbuch von F. Kurschat, Halle a. S., 1883.
- Kin — Kintaī, Šilutės r.
- KlpD — Klaipėdiškių dainos, surinko J. Pakalniškis, Vilnius, 1908.
- KlvD — Prusijos lietuvių dainos, surinko V. Kalvaitis, Tilžėje, 1905.
- Klvr — Kalvarijà.
- Kn — Kauno apylinkės.
- Kp — Kūpiškis.
- Kps — Kapsukas.
- KrévR — V. Krėvė, Raganius, Vilnius, 1958.
- KrévSP — V. Krėvė, Šiaudinėj pastogėj, Kaunas, 1940.
- Krk — Krākės, Dotnuvos r.
- Krp — Kruopiai, Žagarės r.
- Krtn — Kretingà.
- Kudirk — V. Kudirkos raštai.
- Kv — Kvėdarna, Šilalės r.
- LKK — Lietuvių kalbotyros klausimai, Vilnius (nuo 1957 m.).
- Lp — Léipalingis, Veisiejų r.
- LT — Lietuvių Tauta, I—V, Vilnius, 1907—1936.
- LTR — Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių kalbos ir literatūros institute.
- LzPR — Lazdynų Pelėdos raštai.
- LzP — Lazdynų Pelėda, Raštai, I—VII, Vilnius, 1954—1955.
- M — M. Miežinis, Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai-rusiszkas žodynas, Tilžėje, 1894.
- Maš — Prano Mašioto raštai.
- Myk. PutS — V. Mykolaitis-Putinas, Sukilėliai, I, Vilnius, 1957.
- MPs — Pasakų rinkinys. Rankraštis, K. Bügos gautas iš J. Murkos.
- Mrk — Merkinė, Varėnos r.
- Mrs — Miroslavas, Alytaus r.

MZ	— Littauisch-deutsches und Deutsch-litauisches Wörter-Buch... von Christian Gottlieb Mielcke... Königsberg, 1800.
N	— Wörterbuch der Littauischen Sprache von G.H.F. Nesselmann, Königsberg, 1851.
Ndz	— Nedingė, Varėnos r.
Nj	— Naujāmiestis, Panevėžio r.
Nmn	— Nemunaitis, Alytaus r.
NS	— A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas, Lietuvių dainos ir giesmės, Ryga, 1911.
O	— K. Aleknavičius (Olechnowicz) raštai.
Pc	— Pociūnėliai, Šeduvo r.
PG	— Pagérintos Giesmju Knigos... Iš Naujo pérweizdetos per F. Kurszat, Königsberg, 1888.
Pl	— Palévenė, Kupiškio r.
Pln	— Plūngė.
Plng	— Palangà.
Plv	— Pilviškiai, Vilkaviškio r.
Pn	— Panevėžys.
PP	— Pasakos apie paukščius... hrsg. von H. Scheu... und A. Kurschat, Heidelberg, 1913.
Ppr	— Patarlés ir priežodžiai, Vilnius, 1958.
Prk	— Príekulė.
Pšš	— Pašušvys, Radviliškio r.
Pžt	— Pajūrio žvejų tarmė.
R ₁	— Ph. Ruhig, Betrachtung der Littauischen Sprache, Königsberg, 1747.
Rdm	— Rudaminà, Lazdijų r.
Rm	— Ramýgala.
Rs	— Rasėiniai.
Rz	— Rozalimas, Pakruojo r.
SchG	— A. Schleicher, Litauische Grammatik, Prag, 1856.
Sim	— Simučio patarlių rinkinys (F. Sragio šaltinis).
Simon	— I. Simonaitytės raštai.
Simon NTP	— I. Simonaitytė, Ne ta pastogė, Vilnius, 1962.
Simon OBT	— I. Simonaitytė, O buvo taip, Vilnius, 1960.
SimonR	— I. Simonaitytė, Raštai, I—VI, Vilnius, 1957—1958.
SimonVK	— I. Simonaitytė, Vilius Karalius, I—II, Vilnius, 1956.
Skd	— Skuōdas.
Skp	— Skäpiškis, Pandėlio r.
Skr	— Skirsnemunė, Jurbarko r.
Sl	— Sālos, Rokiškio r.
Slk	— Sālakas, Dūkšto r.
Slt	— Salantai.
SluckGMN	— M. Sluckis, Geriau mums nesusitikti, Vilnius, 1961.
Sml	— Smilgiai, Šeduvo r.
Sn	— Seinai, Lenkijos Liaudies Respublika, Suvalkų apskr.
Snt	— Sintautai, Kudirkos Naumiesčio r.
Ss	— Sasnavà, Kapsuko r.
Sr	— Felikso Sragio surinkta medžiaga, esanti Lietuvių kalbos žodyno kartoje.
Srj	— Seirijai, Lazdijų r.
Srv	— Surviliškis, Dotnuvos r.
Sv	— Svédasaī, Anykščių r.
Svn	— Suvainiškis, Pandėlio r.
S	— J. Slapeliis, Lietuvių ir rusų kalbų žodynas, Vilnius, 1921. Ta pačia santrumpa žymimi ir kiti J. Slapelio raštai.

Šil	— Silavótas, Prienų r.
Škn	— Sakýna, Žagarės r.
Sll	— Silälé.
Sn	— Sunskai, Kapsuko r.
Šts	— Sâtés, Skuodo r.
Svnč	— Svenčionys ir Švenčioněliai.
Tl	— Telšiai.
Tr	— Traūpis, Troškūnų r.
Tsp	— Tarybinė spauda.
TZ	— Tauta ir Žodis, Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, I—VII, Kauñas, 1923—1931.
Ud	— Ūdrija, Simno r.
W	— Postille... Przez D. Jakoba Wv y k a... w Krakowie... 1617.
VaičR	— P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956.
VaižgP	— Vaižgantasis, Pragiedruliai, Kaunas, 1942.
VaižgR	— Vaižganto raštai.
VaižgRR	— Vaižgantasis, Rinkiniai raštai, Vilnius, 1957.
Val	— M. Valančiaus raštai.
ValPŽK	— Paaugusiu žmoniu kningiele Joteiko, 1868.
ValVK	— Wajku kningiele su abrozdelejs, 1868.
VencLEV	— A. Venclova, Epochos vėjas, Vilnius, 1962.
VencGD	— A. Venclova, Gimimo diena, Vilnius, 1959.
VencLR	— A. Venclova, Raštai, I—III, Vilnius, 1955.
Vien	— A. Vienuolio raštai.
VienR	— A. Vienuolis, Raštai, I—VII, Vilnius, 1953—1955.
Vj	— Vajasiškis, Zarasų r.
Vkš	— Viekišniai, Akmenės r.
Vlk	— Valkiniškai, Eišiškių r.
Vp	— M. Valančius, Patarles Zemajčiu, Tilžėje, 1867.
Vv	— Veiveriai, Kazlų Rūdos r.
Vvr	— Veiviržėnai, Priekulės r.
Zogr	— Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus... edidit V. Jagić, Berolini, MDCCCLXXIX.
Zp	— Zapýškis, Kauno r.
Žal	— Žaliójai, Vilkaviškio r.
ŽemR	— Žemaičiai, Raštai, I—VI, Vilnius, 1956—1957.
ŽemR ₁	— Žemaitės raštai, Kaunas—Marijampolė, 1924.
ŽS	— Žiwataj szwētju... Wilniuj 1861.
Žvg	— Žvirgždaičiai, Kudirkos Naumiesčio r.

АТРИБУТИВНО-ПРЕДИКАТИВНОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ ПРИЧАСТИЙ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

B. АМБРАЗАС

Резюме

Атрибутивно-предикативное употребление причастий характеризуется следующими основными признаками: а) двойными синтаксическими связями с именами или местоимениями и с личными формами глагола в функции сказуемого; б) значением второстепенного действия или состояния. Причастия этого типа отличаются большой семантической разнообразностью. К этому типу относятся т. наз. аппозитивные причастия со значением второстепенного действия, конструкции типа *accusativus cum participio*, *nominativus cum participio* и др. Чаще всего в атрибутивно-предикативном

употреблении выступают причастные формы именительного падежа, которые и исследуются в настоящей статье.

Атрибутивно-предикативное употребление наиболее свойственно действительным причастиям прошедшего однократного времени и т. наз. полупричастиям, а гораздо менее — страдательным причастиям настоящего и прошедшего времени. Формы именительного падежа действительных причастий настоящего времени в атрибутивно-предикативном употреблении наблюдаются лишь в редких конструкциях реликтового или промежуточного характера (напр., с соединительными словами).

Формы именительного падежа атрибутивно-предикативных причастий образуют специфическую систему противопоставлений, отличную от системы атрибутивных и предикативных причастий. Они противопоставляются на основе относительных значений времени (значение одновременности — значение предшествования) и залога (значение действительного страдательного залога). Полупричастие, которое совсем не имеет корреляционных связей ни с атрибутивными, ни с предикативными причастиями, в системе атрибутивно-предикативных причастий функционирует как равноправный член с двумя дифференциальными признаками: значениями одновременности и действительного залога (см. таблицы противопоставлений на стр. 64).

Корреляция полупричастий с формами именительного падежа причастий в атрибутивно-предикативном употреблении, по-видимому, не является первоначальной. Данные древних письменных памятников и диалектов указывают на то, что полупричастия в этой функции заменили и вытеснили более древние формы действительных причастий настоящего времени.

Атрибутивно-предикативные причастия, обозначая второстепенное действие (состояние), часто указывают и характер основного действия или его причинные связи (значения причины, условия и уступки). Эти значения слабо дифференцированы, не имеют определенных средств выражения и прежде всего зависят от лексического значения причастия (полупричастия) и других слов, входящих в причастную конструкцию, от содержания всего предложения и от контекста. Выступая с вышеуказанными значениями, причастия и полупричастия сохраняют основные признаки атрибутивно-предикативного употребления: двойные синтаксические связи и значение второстепенного действия (состояния).

Промежуточное звено между атрибутивно-предикативным и предикативным употреблением образуют причастия и деепричастия эмфатического значения и конструкции с соединительными словами.
